

MC
111.625

FESTETICS
KASTÉLY
KESZTHELY

FESTETICS
KASTÉLY
KESZTHELY

2531154

1001

2531154

MC 111.625

1991

Szerkesztette: Dr. Czoma László
Írta: Batári Ferenc, Csendes Antal, Cserny Margit, Dr. Füzes Miklós, Dr. Sági Károly
Fényképezte: Katona István, Nagygyörgy András, Nagygyörgy Sándor
Grafikai terv: Frimmel Gyula
Kiadja: Helikon Kastélymúzeum, Keszthely
Felelős kiadó: Dr. Czoma László igazgató

963.04.1155.5

FESTETICS
KASTÉLY

K E S Z T H E L Y

2011. évi kiadás

Ajánlás

A Festetics családról, a kastélyépítés korszakairól, a legnagyobb magyar főúri könyvtár történetéről és a kastélyt körülölelő – a ma még pillanatnyilag csonka voltában is nagyszerű – parkról szól e könyvecske; és természetesen arról, hogyan állította mindezt legújabb korunk a kultúra szolgálatába. A XVIII. század közepén Keszthelyen megtelepedő, gazdaságot fejlesztő, tudományt, irodalmat, művészeteket és művelődést segítő, támogató Festetics család és annak kastélya mindig a környék – de voltak olyan időszakok, amikor az ország – kulturális központja volt. A család XIX. század végi építkezésével a kastély Közép-Kelet-Európa egyik legjelentősebb építészeti-együttes remekévé, az akkor kialakított park pedig Európa egyik legszebb tájképi parkjává vált.

A kastély most is vállalja a haladó szellemű örökséget: az egykori irodalmi, zenei élet folytatását, a könyvtár kincseinek a tudomány hasznára való feltárását. A XVIII–XIX. századi főúri életforma kiállítás bútorai, berendezési tárgyai, a falakat díszítő festmények, dísztárgyak javarésze a Festetics családé volt; azt mutatja be – más közgyűjteményekből származó műtárgyakkal kiegészítve –, hogyan éltek főuraink az elmúlt századokban, miközben egy-egy kor stílusirányzatát is érzékelteti.

E könyv is tisztelgés az értékeket létrehozó elődök előtt, akik között főurak, építészek, írók, költők, zeneszerzők, zeneművészek, gazdasági szakírók és szakemberek, tudós papok és természetesen cselédek, napszámosok is voltak.

A kastéllyal, a könyvtárral, a kiállításokkal, a parkkal emléküket is őrizzük.

dr. Czoma László

Keszthely múltja

Az őskor embere a mainál nagyobb Balaton partvidékén sokkal sűrűbben települt, mint a tótól távolabb (1. kép). A hal állandó táplálékot nyújtott, a tó ivóvizet biztosított embernek, állatnak. Az újkőkori földművesek i. e. 4000 tájától lakják a balatoni tájat, emlékanyaguk Keszthely területéről is több helyről ismert. Az újkőkortól folyamatos itt az élet.

A rézkorban (i. e. 3000–1900) Keszthely a fenékpusztai és balatonhidvégi balatoni átkelőkhöz vezető utak metszéspontjába került. Az átkelők közelsége és az útcsomópont már az őskorban gyorsította az itteni település fejlődését. A szarvasmarha ekkor lett az ember háziállata, a szekerek pedig távoli tájak kapcsolatát tették lehetővé és kialakultak a telepeket összekötő természetes utak.

A rómaiak uralma idején – i. e. I–IV. században – a balatoni táj mediterrán arculatának hatására a földbirtokosok villákkal építették körül a Balatont, ami így Pannónia legsűrűbben lakott területe lett. A IV. század harmadik évtizedében készült el Fenékpusztán a balatoni átkelőt

biztosító hatalmas erőd, aminek védelmét veszély esetén a környékbeli népesség látta el. Az erődben a IV. század végén ókeresztény bazilika is épült, amiben még a magyar honfoglalás idején is miséztek.

A hunok uralma alá 433-ban került vidékünk. A keleti gótok királya, Thiodimer 456-ban a fenékpusztai erődöt választotta székhelyéül; fia, Nagy Theoderich ekkor kéthárom éves volt. 468-ig éltek Fenékpusztán. A keleti gótok 471-ben a Balkánra, majd Itáliába vonultak. Ezt követően 568-ig egy másik germán törzs, a longobardok vidékünk urai, ezután ők is Itáliába vándoroltak. A Kárpát-medence avar fennhatóság alá került.

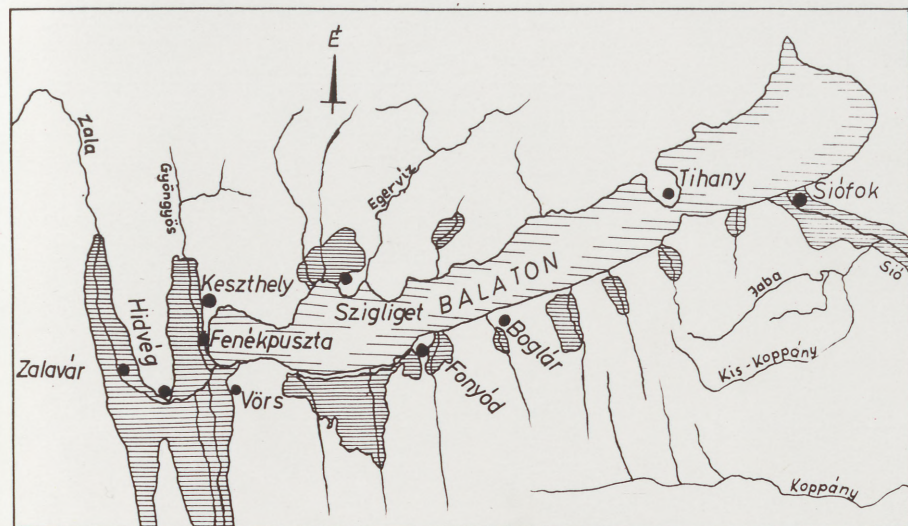
Az avarok uralma idején a rómaiak még itt élő utódaiból, a vidékünkön visszamaradt germánokból és az avarok által itt letelepített bizánci hadifoglyokból kialakult az ún. Keszthely kultúra. A Keszthely kultúra népe 630 táján Fenékpusztáról Keszthely területére költözött át. A Hévízi-völgy balatoni öble ekkorra úgy eltözegeződött, hogy azon Keszthelyről utat vezettek át a mai Alsópáhok irányába. Ez az út délnek kanyarodva a fenékpusztainál jobb balatonhidvégi átkelőnél szelte át az akkori Balatont.

A fenékpusztai átkelőhöz vezető ut nyomvonala jelölte ki a későbbi Keszthely Kossuth Lajos utcájának irányát, a hidvégi átkelőhöz vezető út pedig a Vörös Hadsereg és a Georgikon utca vonalát. A honfoglaló magyarok 900 körül szállták meg a Dunántúlt. Keszthely területén tovább élt még a Keszthely kultúra keresztény, földművelő, iparhoz értő népe, ezért vidékünkön hiányoznak a honfoglalók emlékei.

Keszthely első ismert, okleveles említése 1247-ből származik. 1386-ban készült el a ferences-rendi szerzetesek kolostora és ma is álló gótikus temploma. Keszthelyt 1421-ben már mezővárosnak (oppidum) mondja egy oklevél.

A város fejlődését az XVI–XVII. századi török háborúk vetették vissza. A XVI. század közepén a ferences rendházból és templomból végvárat alakítottak ki, amit a török

1. kép: A Balaton egykori és mai kiterjedése
(Cholnoky nyomán, 1917)

többször ostromolt, de elfoglalni nem tudott. A vár még a Rákóczi-szabadságharc idején is szerephez jutott.

1739-ben a *Festetics család* szerezte meg Keszthelyt, és itt rendezte be a hatalmas birtokok igazgatási központját. A XVIII. század első felében már gyógyszerháza volt Keszthelynek, 1759-ben Festetics Kristóf kórházat, 1772-ben Festetics Pál gimnáziumot alapított. 1797-ben nyitotta meg kapuit Festetics György *Georgikonja*, a kontinens első, rendszeres oktatást folytató mezőgazdasági főiskolája. Ennek jogutódja a ma is működő Agrártudományi Egyetem.

1846-ban gőzhajókikötő épült Keszthelyen, a Balaton első gőzhajója, a „Kisfaludy” számára. Ekkor készült az első fürdőház és tóparti vendéglő is.

A szabadságharcban a keszthelyi honvédek is vitézül harcoltak, az 56. zászlóalj Komárom várát védte.

1861-ben nyílt meg a Balaton déli partján a Buda–Kánizsa vasútvonal, a Déli vasút. Ennek Keszthely nevű indóháza a mai balatonszentgyörgyi állomás helyén állott. Mivel a vasúti szállítás olcsóbb volt, mint az országúti, megszűnt a Keszthelyen át a Balkán és Itália felé irányuló áru országúti szállítása, ami addig a város gazdasági létalapját adta.

Ettől kezdve Keszthely a balatoni idegenforgalomból és iskoláiból kívánt megélni. Lényegében ma is fürdő- és iskolaváros (2. kép).

Keszthely 1954-ben hivatalosan is megkapta a *városi* rangot. Lakóinak száma 1987-ben 23 000.

2. kép: A város látképe a kastélytoronyból

A Festetics család

A családi hagyomány szerint a Festeticsek Horvátországból költöztek Magyarországra. Első említésük 1634-ből való. Ekkor *Festetics Pál* Németújváron gróf Batthyány Ádám várának kapitánya és várnagya, ezenkívül a gróf íródeákja, később tisztartója lett. Fia, *II. Pál* szintén a Batthyányakkal volt kapcsolatban; előbb katonájuk, a harcok után gazdaságuk intézője volt. Katonaként kitűnt vitézségével. Ennek elismeréseként tekintjük, hogy várkapitánya, Toldy Márton sógorául fogadta. Toldy Anna jelentős birtokhozományt vitt a 19 évig tartó házasságba. A birtokszerzés minden lehető módjával élve megalapozta a családi vagyont; kétévi özvegség után feleségül vette *Fitter Erzsébetet*, ákosházi Sárkány István keszthelyi várkapitány özvegyét. Vele előkelő rokonsághoz és nagy vagyonhoz jutott. Együtt szerezték meg Ságón (ma Simaság) az udvarházat, ami ezentúl a család otthona lett. Dömölkön új kastélyt építettek. A török kiűzése után a tönkretett birtokok eladósodott tulajdonosaitól hol zálogba, hol olcsó pénzen vásárolva szerezték meg javaikat.

A Rákóczi-szabadságharc idején Festeticsék kettős szerepet játszottak: Pál megmaradt a Habsburg-párton, felesége a kurucokkal tárgyalt. Egyik lányának, Krisztinának férje – *Peczovicz Ferenc* – kezdetben a kurucokkal tartott; másik lányát, Juliannát a kuruc dalokból jól ismert *Béri Balogh Ádám* vette feleségül. Festetics igyekezett mindkét vejét a királynépartra állítani. Balogh Ádám azonban haláláig kitarzott a fejedelem mellett, másik veje – amikor gyengült a felkelés – elpártolt Rákóczitól. Ennek köszönhető, hogy visszakapta korábban elkobzott pápakovácsi birtokát. A „peczovics” (*Peczovicz* nevéből) jelző azóta is a kétkulacos árulók megbélyegzője lett nyelvünkben. Pál egyik fiát sem tudta visszatartani a katonai pályától. A törökellenes harcokban *László Nagymarton* mellett, *Ferenc Bánlakán* esett el. *József* kiváló katonaként sok bravúros hőstettet vitt végbe az osztrák–porosz háborúban. Katonai pályáját lovassági tábornokként fejezte be.

II. Pál legkisebb fia **Kristóf** 1696-ban született Ságón. Sopronban végezte el a gimnáziumot, majd a felső, ún.

3. kép: Festetics Kristóf 1740–1745 körül
(ismeretlen magyar fafaragó)

filozófiai osztályokat Nagyszombatban. A jogtudományt két évig a kor jóhírű jogászatól, felsőbüki Nagy István nádori ítélőmestertől tanulta, és a gyakorlati alkalmazást is elsajátította. 1717-től Sopron és Somogy vármegyék táblabírája; 1718-tól Somogy vármegye helyettes alispánja, majd az 1722-ben és az 1728-ban összehívott országgyűléseken Somogy vármegye követe. A ranglistán gyorsan haladt előre. 1736-ban már a Pozsonyban székelő helytartótanács tanácsosa, 1741-ben a legmagasabb bírói testület, a hétszemélyes tábla bírása lett. Ugyanabban az évben Mária Terézia a koronázási ünnepség alkalmával aransarkantyús lovaggá ütötte (3. kép).

Kristóf a keszthelyi birtokot és tartozékait 1739-ben vette meg Pethő Zsigmondtól. Két év alatt megszerezte az összes, még magántulajdonban levő telket is, így lassan az egész város az ő tulajdona lett. Mária Terézia 1741-ben erősítette meg Kristófot és utódait e jelentős birtokban. Keszthely lakosaira kedvezőtlen volt Kristóf birtokszerezése, mivel sok, régebben háborítatlanul gyakorolt városi polgári jogoktól fosztotta meg őket. Ő ugyan ezt írja magáról: „Én az várossal nem úgy bántam, mint földesúr, hanem mind szegényének, mind gazdának egyaránt való hasznát kerestem.” Kétségtelen, hogy a számos iparos letelepítése; főleg német kőműveseké, gerencséréké, de más iparral foglalkozóké is a város gyarapodását jelentette. Az egészségügyi körülmények javítása érdekében 1754-ben gyógyszerterát rendeztetett be a franciskánus barátokkal; 1756-ban sebészorvost szerződtetett, 1759-ben pedig megalapította a kórházat.

Családi életéről keveset tudunk. *Mező-Szegedi Judittal* való házasságából hét gyermeke született, két fiú – Pál és Lajos – meg öt leány. Birtokaiból két hitbizományt alapított, a nagyobbat, a Keszthely központút az idősebb fiú, Pál; Déget Lajos kapta. A leányok pénzben kapták meg örökségüket. Kristóf 1768-ban halt meg. Végző kívánsága szerint a keszthelyi templom kriptájába temették.

Kristóf fia, **III. Pál** Pozsonyban született, 1722-ben. Ő is Sopronban kezdte tanulmányait. A gimnázium felsőbb osztályait Nagyszombatban végezte, ahol később jogot tanult. Bécsben, majd Lipszében folytatta tanulmányait Gottsched tanítványaként. Hazatérve a kőszegi kerületi táblánál lett joggyakornok. 1748-ban Sopron vármegye helyettes alispánjává, 1749-ben rendes alispánná választották. 1751-ben a vármegye országgyűlési követe, 1756-ban a kőszegi kerületi tábla elnöke lett. Még ebben az évben a bécsi központi hatóságokhoz kapott beosztást. 1758-ban udvari, 1759-ben kancelláriai tanácsossá nevezték ki. Pénzügyi és jogi vonatkozású ügyek intézésével nyerte el a királynő megaláztatását; a kormányzóknál Magyarország pénzügyeinek irányítója volt. 1762-ben ki-nevezték az udvari kamarához. Ekkor vált Mária Terézia bizalmasává, aki pénzügyekben soha sem döntött nélküle. Pál királyi előterjesztésekhez készített javaslatokat az országgyűlésre, főleg Magyarország kamarai, közigazgatási és katonai ügyeinek dolgaiban; az adóemelés, a nemesi felkelés reformja tárgyában. A királynő arra kérte, hogy javaslatait közvetlenül az ő kezéhez juttassa el. Az

4. kép: Festetics (III.) Pál gróf mozaik arcképe (Itália, XVIII. sz. vége)

uralkodónő személyes titkára írja Pálnak: *Ő felsége nagyon meg van elégedve az ön szorgalmával.* 1765-ben titkos emlékiratot kívánt tőle az urbáriumok olyanfajta rendezéséről és végrehajtásáról, amely által biztosítani lehet az adózókat minden további követelés és elnyomás ellen. A királynő megígérte, hogy a legnagyobb titokban tartja nevét. Ennek tulajdonítható, hogy nem került nyilvánosságra Festetics Pál szerepe Mária Terézia jobbágyterheken könnyítő *Urbáriumának* kiadásában.

1772-ben a királynő grófi rangra emelte, még az évben a magyar kamara alelnökévé nevezte ki és titkos tanácsosi címet adományozott neki. Festetics Pál (4., 5. kép) legnagyobb érdeme a magyar kamara önállóságának meg-

5. kép: Festetics (III.) Pál gróf Mária Teréziával
(Hubert Maurer 1772 körül)

védése. (Kamara = 1848-ig az állami pénzügyek kezelésével megbízott kormányzó. Hatásköre – a hadiadókat nem számítva – az összes közjövedelem igazgatására kiterjedt.) Kockázatlanul addigi helyzetét, kiállt a magyar ügy védelméért. A legjobb bizonyíték, hogy a Festeticsek magyarrá lettek.

Festetics III. Pál Keszthely lakosságát különféle mestereket betelepítésével, a város forgalmát pedig azáltal növelte, hogy a királynőtől hetivásár-tartási jogot kért. Sokat tett a város felemelkedéséért: 1772-ben három osztályos gimnáziumot (az ún. Vörös iskolát) alapított és 1779-ben új népiskolát építtetett. Fizette az iskola tanítóit, gondoskodott a szükséges könyvekről és a téli tüzi-fáról.

1777-ben a töröktől visszafoglalt Bánátban, amelyet külön kerületként addig Bécsből igazgattak, a királynő Pál előterjesztése alapján visszaállította a történelmi vármegyei beosztást és az addig különálló részt visszacsatolta az ország területéhez. A közmegegyezést kiváltó

6. kép: Festetics (III.) Pálné
(Hubert Maurer 1772 körül)

intézkedést a királynő újabb kitüntetéssel jutalmazta, Pált Baranya vármegye főispánjává nevezte ki.

Bossányi Julianna grófnőt 1751-ben vette feleségül (6. kép). Házasságukból nyolc gyermek született. Közülük kettő lett történelmünkben ismert: első leánya, Julianna Széchenyi Ferenc felesége, Széchenyi István édesanyja, és az 1755. december 31-én Ságon született György, a Festetics család legkiválóbb tagja.

Az apát, Pált Bécshez kötötte hivatala, de a család nem a császárvárosban, hanem a családi birtokon, Keszthelyen élt. Itt nevelkedett **György** – édesanyja magyar érzelmének köszönhetően – magyar anyanyelvűvé, ami nem volt szokásos az akkori előkelő családokban.

Nem ismeretes, hol végezte alsóbb iskoláit. 1768-tól 1775-ig a bécsi Theresianum növendéke volt. Itt kezdődött barátsága későbbi sógorával, Széchenyi Ferencel.

A Theresianumban – apja kívánságára – az előírt tantárgyakon kívül alaposan elsajátította a magyar törvények ismeretét is. Jogra Ürményi József országbíró és Majláth

József kamarai tanácsos tanította. Oktatásával Kollár Ádám, az udvari könyvtár igazgatója is foglalkozott. Az ő vezetésével tanult meg tökéletesen latinul, németül és franciául. Később az angol és az olasz nyelvet is elsajátította.

Apja óhajának megfelelően közpályára lépett. 1776-tól a kamaránál, majd a pesti pénzügyigazgatásnál gyakornokoskodott. A királynő 1777-ben a horvát királyi tanácshoz nevezte ki, Zágrábba. Itt alig egy évet töltött, majd apjával is szembeszegülve katonai pályára lépett. Nádasdy huszárezredében 1778-ban hadnagyi rangot nyert, a következő évben már főhadnaggyá léptették elő.

Édesapja 1782-ben meghalt, 1 500 000 forint adósságot és rendezetlen örökségi viszonyokat hagyott maga után; a Kristóf által létrehozott hitbizományt felbontotta és fiai közt egyenlően osztotta el. György fenn kívánta tartani a majorátust, öccsei úgy döntöttek, hogy ő tartsa meg az egész hitbizományt. György testvéreit kifizette és magára vállalta az örökölt apai és nagyapai adósságot. A majorátus királyi megerősítését II. József megadta.

György 1783-ban vette feleségül *Sallér Juditot*, akire 400 000 forint örökség várt. A házasság nemcsak anyagi, hanem gyakorlati hasznot is hozott Györgynek, apósa ugyanis a legjobb gazdák közé tartozott, aki segítette a birtok helyreállításában. A hűséges barát és sógor, Széchenyi Ferenc pedig a családot támogatta, amíg György katonáskodott. Györgyöt 1786-ban őrnaggyá léptették elő, és áthelyezték a magyar nemesi testőrségbe. 1787-től a Graeven husárok alezredeseként két éven át szinte állandóan a törökellenes harcokban vett részt.

1790-ben több tisztársával együtt beadvánnyal fordult az országgyűléshez, amelyben a magyar katonaság béke idején itthoni állomásoztatását, csak magyar tisztek alkalmazását, a vezénylet magyar nyelvét, és a testi fenytés eltörlését kérte. Ezért kegyvesztetté lett; II. Lipót az udvar ellenségei közé számította és büntetésül Belgiumba helyezte át. György 1791-ben lemondott tiszti rangjáról, elköszönt a katonai pályától és Keszthelyre vonult vissza. Zala vármegyében vitt ellenzéki szerepe miatt I. Ferenc megfosztotta kamarási rangjától és kitiltotta az udvarból.

György hozzáfogott az elhanyagolt, korszerűtlen, adósságokkal terhelt birtok helyreállításához. Jóságkormányzónak *Nagyváthy Jánost* nyerte meg, akinek közreműködésével eredményes gazdálkodási rendszert épített ki, és aki hozzájárult Festetics kulturális és szociális

7. kép: Festetics György gróf
(XIX. sz. eleje)

intézményeinek megvalósításához is. 1792-ben protestáns gimnáziumot létesített Csurgón, majd kibővítette az apja által alapított keszthelyi gimnáziumot.

1797-ben megalapította Európa első mezőgazdasági főiskoláját, a *Georgikont*, amelyet 900 holdas tangazdasággal egészített ki. Létesítéséhez *Albrecht Thaer* híres német mezőgazdász és *Tessedik Sámuel* véleményét is kérte. Az iskola kezdetben csak az uradalom számára nevelt szakképzett gazdatiszteket és gazdasági alkalmazottakat, később, 1801-től nyilvánossá tette intézetét, a tehetséges, szorgalmas diákokat ösztöndíjban részesítette. Iskoláiba származásra, vallásra, nemzetiségre való tekintet nélkül vette fel a tanulókat. Katolikus főúr létére más felekezeti iskolákat (református, evangélikus, zsidó) is támogatott anyagiakkal.

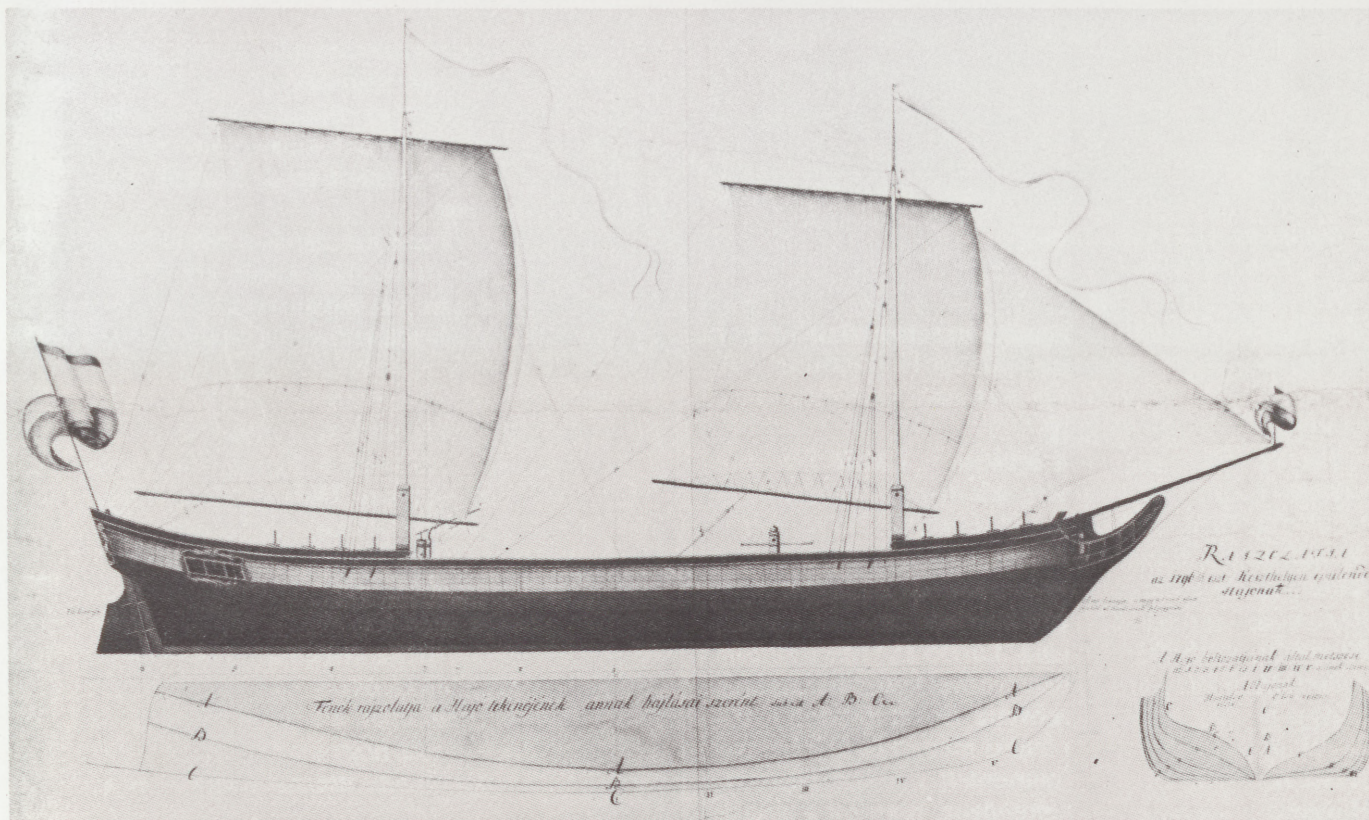
Festetics Györgyöt (7. kép) a kortársak és az utókor is rendkívüli képességű egyéniségnek tartotta. Érdeklődési köre széles; filozófia, jog, történelem, nyelvtudomány, politikai és gazdasági élet egyaránt foglalkoztatta. Az irodalom és a művészetek terén is tájékozott volt. Gazdálkodásában a legújabb külföldi szakirodalmat és utazásai tapasztalatait is hasznosította. Gazdaságának felvirágoztatásával szilárd helyzetet sikerült teremtenie.

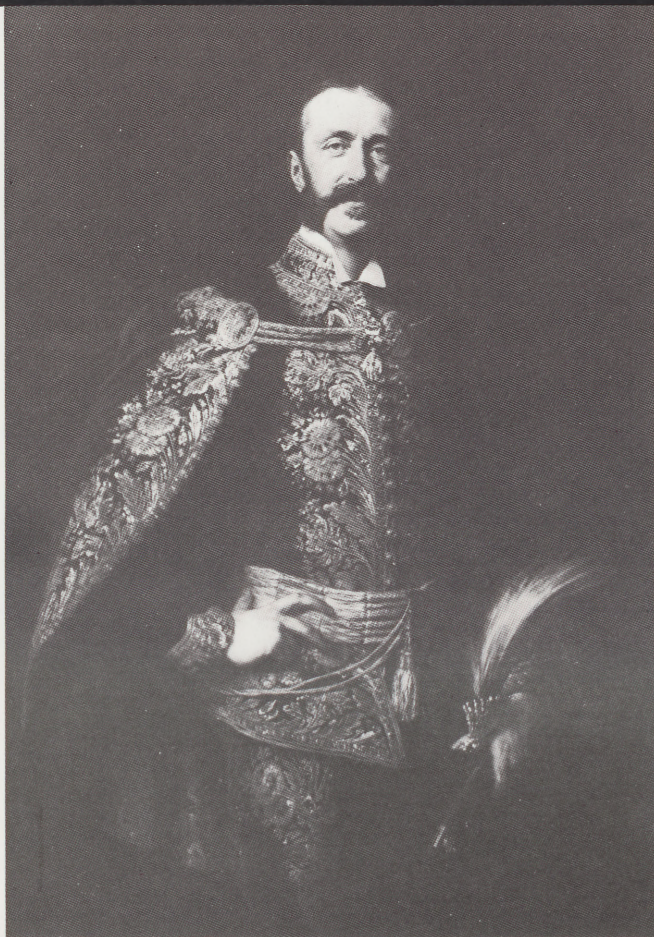
A kultúrának anyagi támogatója, mecénása volt. A korabeli újságok – *Magyar Kurir*, *Hazai és Külföldi Tudósítások*, *Magyar Hirmondó*, *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* – számtalan híradásban számoltak be a különféle kulturális intézményeknek juttatott jelentős adományairól. Ezeket az intézmények, iskolák évkönyvei is megörökítik. Elismerésre méltó a magyar irodalom pártolása és a fellendítésére fordított támogatása. Ő tette lehetővé

Virág Benedek műveinek kiadását. Hozzájárult Görög Demeter *Magyar atlaszának* megjelentetéséhez. Ő készítette 1797-ben az első nagyobb méretű balatoni vitorlást a *Phönixet*. Ez volt az első menetrendszerűen közlekedő hajó (8. kép). 1799 és 1801 között a kastélyhoz könyvtári szárnyat építtetett.

Az első *Helikoni ünnepséget* 1817-ben rendezte meg, ami látszólag az uralkodó születésnapjára tartott ünnepély volt, a diákifjúság szereplésével. Az ünnepi napokra korának számottevő íróit, költőit hívta meg; *Berzsenyi Dániel*, *Kisfaludy Sándor*, *Pálczi Horváth Ádám*, *Dukai Takács Judit* a legnevesebb résztvevők, akik felolvasták műveiket. Ennél is fontosabbak voltak azonban a magyar irodalom kérdéseiről folytatott vitáik és terveik megbeszélése; a találkozó valódi célja. Irodalmi életünk vezetőjét, *Kazinczy Ferencet* is meghívta, aki ugyan nem jelent

8. kép: A Phönix gálya terve
(A. Bori-Sebestyén S. 1796)

9. kép: Festetics (II.) Tasziló herceg
(Benzsur Gyula, 1914)

meg, de a Georgikon méltatásáról írt versét elküldte, amit felolvastak és az ő emlékfáját is elültették a többieké mellé. A két évig tartó nemes szándékú kezdeményezés György halálával megszűnt.

Fia – a hitbizományban örököse –, **László** 1785-ben született Ságón. Neveltetésére apja nagy gondot fordított; Péteri Takáts József filozófus, író és költő 1791-től 8 éven át irányította a fiú tanulmányait, kísérte őt hazai és külföldi tanulmányútjain. 1799-ben Kultsár István lett nevelője. Az apa minden részletre kiterjedő nevelési utasítást állított össze Kultsár számára. László 1811-ben *Hohenzollern-Hechingen Jozefin* hercegnővel kötött házasságot.

Apja példáját igyekezett követni. Sokat törődött jószágaival, továbbfejlesztette a fenéki ménest és új juhtenyészetet rendezett be, ahol nemesített állatokat tartottak. Bővítette a Georgikont és elrendelte, hogy ott a tanítási

nyelv magyar legyen. A Festetics-hajóflotta jelentős bővítésével, a fenéki híd és kikötők megépítésével javította a tó körüli közlekedést, fellendítette Keszthely kereskedelmét.

A közügy érdekében tett alapításokban is követte apját. Bőkezűségéről számos korabeli tudósítás ad hírt: négy vármegye kölcsönkönyvtárának alapítására és a Magyar Akadémiának 10–10 ezer forintot adományozott.

Halálával 1846-ban idősebb fiára, **Taszilóra** szállt a hitbizomány. Tasziló különösen a lótenyésztésre fordított nagy gondot. Ő hozatta Keszthelyre az első angol telivér csődört, de a régebben vásárolt keleti méneket is meghagyta. Tasziló alig egy évig tartó polgári élet után visszaöltöztött katonaruhába, amelytől haláláig nem vált meg. A birtokokat öccse kezelésére bízta. Elhunytával a hitbizomány jog szerinti örököse öccse, György lett volna, aki egy héttel bátyja után halt meg. A birtok így György legidősebb fiára, **II. Taszilóra** (9. kép) szállt, aki fiatalon 33 éves korában lett a kisebb fejedelemséggel felérő birtok ura.

II. Tasziló rangban túlszárnyalta elődeit: császári és királyi udvari kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, királyi főudvarmester; az ország zászlósurainak egyike, tagja a főrendi háznak. Főbb kitüntetései: Aranygyapjasrend, Magyar Vöröskereszt-rend, osztrák Lipót-rend, angol Viktória-rend.

Mary Hamilton angol hercegnővel kötött házassága révén nyugati uralkodóházakkal került rokonságba.

A közéletben nem vitt látványos szerepet, de követve elődeit, kulturális és jótékonyági célokra bőkezűen adakozott. Jelentős adománya 1908-ban az a 20 000 katasztrális hold, amelyet négyezer családnak parcellázott fel, hogy visszatartsa őket – amint mondta – a kivándorlástól.

Hercegi rangra 1911-ben I. Ferenc József emelte. II. Tasziló 1933-ban halt meg. Hamvai a keszthelyi temetőben, a családi mauzóleumban nyugszanak.

Fia, Festetics **György** herceg 1882-ben született. Kevés időt töltött Keszthelyen, csak *Haugwitz Mária* grófnővel kötött házassága után lett állandó lakója a kastélynak. Alig egy évvel élte túl fia születését, 1941-ben halt meg. Az özvegy hercegné a város rászorultjain kívül, a második világháború kitörése után, a lengyel menekülteket gondozta, és segített abban, hogy a szövetségesek lelőtt gépeinek sebesült személyzete megmeneküljön és külföldre jusson.

A kastély

Építését 1745-ben *Festetics Kristóf* kezdte a Pethő-birtokok romossá vált várkastélya helyén, miután Keszthelyt választotta birtokai központjának. Az új kastély a Fő utca–Soproni utca vonalában „utcaszintre” épült. (Az építkezés dokumentumai sajnos nem maradtak meg.) Az épülettel szemben az utca térré szélesedett, itt állt az Árpád-kori, román stílusú Szent Márton templom, amelynek első említése 1247-ből származik.

A következő évtizedekben a kastélynak több átalakítási terve készült, így 1755-ben **Hofstädter Kristóf** rajza. Ez a *mai kastély középrészének* felel meg, a szárnyépületek nélkül, amelyeket többször lebontottak, átépítettek. A tervrajz U alakú épületet mutat, homlokzatán közép- és sarokrizalitokkal. (Rizalit = Épületek közepén vagy sarkain előreugró homlokzatrész.) A homlokzat közepén oszlopokkal tagolt boltozatos, mindkét végén nyitott kocsibehajtó volt, ebből balra lépcsőház, az északi, az udvari részen pedig kis csigalépcső nyílt. Az épület egyemeletes, barokkos manzardtetővel készült. Egyik korabeli leltár szerint 34 helyiség volt benne.

Hofstädter Kristóf – három évtizeden át az uradalom „első kőmíves mestere” – kiváló szakember volt. A leltár sok tervét őrzi, köztük templomok, belső díszítmények, oltártervek, díszkutak rajzát. Ezekből több megvalósult, nagyrészüket azonban csak terv maradt. Hofstädter tervei szerint és irányításával készült el az a nagy átalakítás 1769–1770-ben, amelyet *Festetics Pál* végeztetett, amikor apja halála után átvette a birtokot.

Az építkezések a homlokzat változatlanul hagyása mellett a mai hosszúságúra *növelik a szárnyakat*, amelyekhez két végükön derékszögben kihajló két, emeletes részt töldekanak. Ezek falmezőjét a két emeletet egybefogó sima falpillérek tagolják; a földszint sávosan vakolt.

Nem tudjuk, hogy az északi szárny a terv szerinti formájában valóban elkészült-e. Meglétét kétségessé teszi a tervrajzon más színnel való ábrázolás, valamint *Festetics György* névjegye (10. kép), amelyen csak a déli szárny két emeletes része látható, a középrészhez csatlakozóan pedig csak egy kisebb, alacsonyabb épületet mutat a rajz. A következő jelentős átalakítást *Festetics György* 1792-ben

10. kép: Festetics György gróf névjegye

kezdte meg. Sok levéltári anyag mutatja az építkezés folyamatát; 1797-ben pl. elrendeli, hogy „az új kastély egészen ki vakoltatik”. Az „új kastély” elnevezésen nem különálló épületet, hanem csak a változatlanul maradt középhez kapcsolódó átalakított részeket értették.

György 1798-ban *Fischer András* építészeti tanácsost, a bécsi akadémia professzorát hívta meg Keszthelyre, hogy tanácsait kérje az építkezés befejezéséhez. Ez a kastély külső képének kialakítására vonatkozhatott, mivel ekkorra már nagyrészt megtörtént az építkezés. Fischer készített is két tervet, de ezek nem tetszettek Festeticsnek, inkább megmaradt az uradalmi építész, **Rantz János György** tervénél, amelyek az építető elgondolásait valósították meg. Az 1799-ben készült tervrajzok alapján feltételezhető, hogy most valóban felépült a sokat vitatott északi szárny. Az udvari homlokzat rajza metszetben ábrázolja mind a két szárnyat. A nagykönyvtár 1799–1801 között épült a kastélyhoz, ekkor a *déli szárny* U alakja balra még *tovább épült*.

Festetics György a saját alkalmazottjai mellett helyi iparosokat is foglalkoztatott. *Zitterbart József* kőfaragó rakta le a könyvtár kőlapjait, kőből faragott ajtó- és ablakkereteket, párkányokat, kutakat készített. A jeles mester figurális szobrokat is faragott. A lakatosmunkát is helyi mester, *Dobrolán József* végezte. Az épület fűtésére szolgáló cserépkályhák zömét *Pittermann József* keszthelyi gelencsér rakta, aki az utasításban megadott minták szerint dolgozott. Díszes, különleges kályhák kerültek a „parádés” szobákba. Bécsből is rendeltek ilyeneket. Sajnos, a

későbbi építkezések nem kímélték ezeket a leírások szerint értékes darabokat. A csáktornyai várban 1802-ben lebontott régi márványkandallókat itt állították fel.

A kastély régi parkettjének nagy része ma is megvan; ezeket is keszthelyi mester, *Kerbl János* asztalos, a könyvtári berendezések művésze készítette. A koncertterem világosbarna tölgyfa padlóborítását széles barokkos szegély díszíti, ennek, és a díszes közép résznek a mintázata juhar-, mahagóni- és berkenyefából készült.

A mennyezeteket és néhány helyiség falmezőjét stukkóval díszítették. Készítőjüként *Vathner Mátvás* pápai stukkátor nevét említik a feljegyzések.

A kastélykápolna és a levéltár falainak márványozását *Gigl Márton* zágrábi stukkátor készítette. A kápolna falmezőit 12 falpillér tagolja, ezeken aranyozott korinthusi fejezetek tartják az aranyozott fogsoros párkányt. Az oltár mögötti fülkében Szent Zsófia alabástrom szobra áll, amely *Robatz Augustin* bécsi művész alkotása, 1804-ből. A Zsófia szobor sok viszontagság után került vissza eredeti helyére, 1987. februárjában. A háborús pusztulás elől *Klempa Károly*, volt keszthelyi premontrei tanár, ké-

11. kép: Kápolnarészlet, a fülkében Szent Zsófia szobra (Robatz Augustin 1804)

sőbb c. püspök mentette át Veszprémbe. Most, az állam és egyház viszonyát jellemző szép gesztussal, *dr. Szendi József* veszprémi püspök – *dr. Lékai László* bíboros hozzájárulásával – visszaadta a kápolna díszét a kastélynak (11. kép).

Festetics György kastélya korának legszebb építményei közé tartozott, alkalmas volt a legmagasabb rangú vendégek fogadására. Az uralkodóház több tagja is megjelent itt. 1801. augusztus 23-án József nádor látogatott el Keszthelyre, hogy megtekintse a Georgikont. Ez alkalommal római tógába öltözött néhány barázdát szántott a tangazdaságban. György gróf vezette az ökröket, Szapáry gróf volt az ostoros. A jelenetet díszes érem, *Karl Henrik Ernő* körmöcbányai vésnök műve örökíti meg. Az érem, s egyik oldalának verőtöve a „György-folyosó” első tárlójában látható. 1804-ben Ferdinánd főherceg volt a kastély vendége; tiszteletére nagy lovasünnepélyt rendeztek. 1815-ben *Richard Bright* neves angol orvos és utazó látogatott Keszthelyre. Magyarországi tanulmányútjáról írott könyvében nagy elismeréssel szól Festetics lakhelyéről. Főleg a Georgikont méltatja; részletesen beszámol működéséről. A látogatás emlékére készült a főbejárat át-hajtójában levő feliratos dombormű.

1819 és 1883 között csak lényegtelen változtatások történtek a kastélyon. Festetics II. Tasziló 1883-ban vette át a hitbizományt és még az évben átépítési tervet készíttetett **Viktor Rumpelmayer** pozsonyi származású, Bécsben élő építésszel, aki apró részletességgel végezte el a tervező munkát. Az új rész belső és külső stukkódíszjeinek tervét is ő készítette. Rumpelmayer 1885-ben meghalt, az építés folytatását *Haas Gusztáv* és *Paschkisch Miksa* bécsi építészek vették át, a falak akkor már tető alatt állottak. Az építkezés továbbra is az eredeti terv szerint folyt. Az átépítéskor a kastély északi szárnyát lebontották; a lakóudvart kétszeresére növelve, új szárnyépület készült, amelyet *tornyos középíprésszel* kapcsolnak a régihez. Az egész kastélyt manzard tetővel látták el, a második emeleti ablakokat a padlástérből ugratták ki. Az épületen körbefutó vázadíszes koronázó tetőpárkány egységessé teszi a kastély két részét. Az épület ekkor nyerte el mai alakját.

A főbejárat előtti, 4 oszlopon álló erkély barokk stílusú kovácsoltvas rácszatot kapott, föléje a főfalra tört íves záródású keretelésbe a Festetics-címer került. Az első emeleti ablakok felett is ilyen tört vonalú szemöldököket képeztek ki, kivéve a koncertterem ablakait és ajtónyílá-

12. kép: A tükörterem az átépítés után

sát, amelyeknél megtartották a régi építkezés félköríves formáját.

Átalakították a főbejáratból nyíló lépcsőházat is; lépcsőit carrarai márványból *Köck Antal* kőfaragó készítette. Ezt az előkelő pompájú feljártot szépségben, finomságban magasan felülmúlja a déli szárny lépcsőháza. Ennek szilvón tölgyből gyönyörűen faragott régence-stílusú burkolatába 12 családi arcképet építettek be.

Az *udvar felől* nézve még nagyvonalúbb képet nyújt a kastély. Itt az emeleti ablaksor végig félköríves, az alatta húzódó nyitott folyosó árkádjainak megfelelően. Az ablakkeretek szemöldökpárkányai alatt ember- és állatfejek,

valamint trófeák domborművei váltakoznak. Ezek a „koncertfolyosó” ablakából jól szemügyre vehetők, a kis sárga szobából pedig a kiskönyvtár első ablakát díszítő különlegesen szép női fejben gyönyörködhet a látogató.

A régi épületrész középső rizalit attikájában tört íves mezőben a Festetics-címer, felette váza, két oldalt a tenger istene, Neptun és a növénytermesztés istennője, Ceres kőszobra látható. Ezek *Probst József* bécsi szobrász alkotásai, amint a tornyot övező korlátot díszítő, egymással szembeállított két remek szoborcsoport, az egy-egy lovat fékező férfiakt is.

Az újonnan – az ún. északi szárnyon – emelt torony hármas tagolású. Építészeti elemeivel, díszével jellegzetesen barokk építmény. Vörösréz borítású hagymakupola koronázza. Aljában félköríves kapukkal ellátott kocsibehajtó halad át, ebből márványlépcső vezet az emeletre. Az új szárnyépület sarkain torony jellegű szobák domborodnak ki a falsíkból, cikkelyekre osztott félgömb-sisakos tetővel.

Az új rész lett a család rangját kifejező pompa színtere. Emeletén van a nagy és kis táncterem, a velencei szalon, amelynek rézzel kirakott, faragott faburkolatát csiszolt, maratott mintájú velencei tükrök ékesítették (12. kép). A lambéria párkánya alatti részt körbefutó, klasszikus jeleneteket ábrázoló frizek díszítik. Az új szárnyban helyezték el a vendéglakosztályokat is. Az egész belső tér, a falak, a mennyezetek stukkói, a főlépcső vaskorlátja és az egész berendezés a rokokó könnyedségét tükrözi.

Az építkezés során kicserélték az összes kaput. Az új, barokk stílusúak *Marton Lajos* pozsonyi műlakatos munkáját dicsérik. A kastély körül elhelyezett öntött- és kovácsoltvas-kandelábereket, lépcső- és erkélyrácsokat *Biró Antal* készítette. A felújításkor a kastélyt új víz-, és villanyhálózattal, központi fűtéssel látták el.

A kibővített kastélyban az 1933. évi leltár szerint 101 helyiség volt, beleértve a személyzeti szobákat, fürdő- és egyéb kiszolgáló helyiségeket is.

1893-ban a kastély homlokzata előtti utat megszüntették, elbontották a régi templom maradványait, a nagy, félköríves területet magas kőfallal vették körül. E terület helyett adta át Festetics Tasziló a Balaton-parti parkot a városnak.

A kastély előtti félköríves új parkrész közepére szökőkút került; *Hencz Antal* keszthelyi építőmester műve. Négy sarkára *Polacsek Máté* keszthelyi kőfaragó készítette a vázákat. *Hencz Antal* építette a Fő utca felőli nagy barokk kaput is, amelynek sokak által megcsodált kovácsoltvas kapuszárnyai – látogatási időben – nyitva állnak a szívesen fogadott érdeklődők előtt.

A kastély jelenlegi állapotát több évtizedes elhanyagoltság, romlás után, a művelődési tárca anyagi áldozatvállalásával érte le. Ennek köszönhetően vált újra Keszthely város díszévé, nemzeti értékévé, amely – megőrizve az alapítók emlékét – ma már az új nemzedék munkája nyomán gyarapodik.

A könyvtár

A kastélynak nemcsak az egyik legszebb terme, hanem a legnagyobb értéke is a könyvtár (13., 14. kép).

Ma ez az egyetlen, eredeti formájában fennmaradt főúri magánkönyvtár Magyarországon. Európa sok művelt személyisége csodálta az egykori tulajdonosok, családtagok könyvszeretét, a műveltség megbecsülését.

Festetics Kristófnak, amint felépíttette kastélyát Keszthelyen, első dolga volt, hogy abban könyvtárat alakítson ki. Különböző kastélyaiból és vidéki kúriáiból az ott nélkülözhető könyveket a keszthelyi **új könyvesházba** szállította.

A gyűjtemény első darabjai olyan munkák, amelyek a birtokigazgatás szervezéséhez szükségesek. Jogász volt, ezért főként a *jogi és politikai műveket* gyűjtötte, de ezek mellett megtalálhatók *történelmi és földrajzi* tárgyúak is. Az olvasás az önművelésen túl már ekkor is szórakozás; természetesen, hogy a könnyebb olvasmányok is megjelentek a könyvtárban. *Festetics Kristóf* nemcsak gyűjtötte, hanem használta is könyveit, amit a levelezésében található utalások bizonyítanak.

A **könyvtár** alapításának pontos dátumát nem ismerjük; a szakirodalom 1763-ra datálja. Az bizonyos, hogy az

13. kép: Könyvtárterem részlete
(felvétel az 1930-as évekből)

14. kép: Könyvtárterem
(1799–1801)

alapítás folyamatában valójában nemcsak a művek összegyűjtése, hanem az évszázados őrzésükre tett intézkedés is döntő. Ezt pedig úgy biztosította Festetics Kristóf, hogy a könyvtárat a *hitbizomány részévé* tette, ilymódon az elidegeníthetetlené vált. Ennek a bölcs intézkedésnek köszönhetjük, hogy e nagyértékű könyvtár napjainkig megmaradt.

III. Pál, Festetics Kristóf fia, 1768-tól 1782-ig a hitbizomány ura, szenvedélyes könyvgyűjtő, aki tekintélyes összeget áldozott a könyvek megszerzésére. Segítségére volt ebben udvari állása is, hiszen amit pénzért nem tudott, azt összeköttetései révén sikerült beszereznie. Nemcsak könyveket gyűjtött, ő rakta le a *hírlaptár* alapjait is. Az első folyóirat, amelyre előfizetett a *Wienerischer Diarium* c. lap volt. (Ez ma már nem lelhető fel a könyvtárban.) A *Journal Encyclopedique* c. folyóirat 1763-tól 20 éven át járt a könyvtárba, ahol az ma is megtalálható. Ugyancsak Festetics Pál vásárolta meg a felvilágosodás korának egyik legnagyobb vállalkozásaként ismert *Diderot-féle Nagy Enciklopediát*.

A nagymértékű könyvvásárlások mellett sokat költöttek a könyvek művészi kötésére is. Az arányokra jellem-

ző, hogy pl. 1756 és 1766 között 274 forintot költöttek vásárlásra és 124 forintot kötetésre.

A mennyiségi gyarapodásnál talán még fontosabb az az szakszerű válogatás, amely révén a könyvtár a kor legjobb szakmunkáival gyarapodott.

A könyvtár első, kézzel írott *katalógusa* 1765-ből maradt ránk, betűrendben mintegy 600 művet tartalmaz. Sok „Index” is megmaradt ebből a korból; ezekben tárgyak szerint csoportosították a műveket.

Festetics Pál a könyvtári munkák ellátására először alkalmazott függetlenített szakembert. Neve az idők folyamán feledésbe merült, pedig ő dolgozta ki a *gyarapítás szempontjait*, a beérkező műveket pedig *négy csoportba* sorolta. Az *elsőbe* a bölcséleti, történelmi és erkölcsi művek; a *másodikba* a klasszikus irodalom és a fizikai és matematikai könyvek, a *harmadikba* a hadművészettel foglalkozó irodalom és ennek függelékeként a térképek, a *negyedik csoportba* pedig a magyar vonatkozású művek (magyar szerzők tudományos és szépirodalmi művei, Magyarországról szóló művek) kerültek.

Mint szenvedélyes gyűjtő Festetics Pál alapozta meg a sok ritkaságot rejtő – tudományosan még máig sem tel-

jesen feldolgozott – metszetgyűjteményt is. (Ezek gyűjtését is szisztematikusan, a lehető legnagyobb alaposággal végezte, és ha lehetett, nemcsak a nyomtatot, hanem a nyomólapot is megszerezte.) Az első ismert könyvtárost és levéltárost *Kozits Istvánt*, Festetics Pál 1770-ben alkalmazta.

Festetics Pál viszonylag rövid ideig volt a hitbizomány ura és a könyvtár tulajdonosa, de tevékenysége meghatározta a könyvtár további fejlesztésének irányát. 1782-ben bekövetkezett halála után ezt a munkát fia folytatta.

Festetics György a nagypapja, Kristóf által kialakított, de az egyre gyorsabban növekvő állomány részére szűknek bizonyuló helyiség helyett 1799 és 1801 között új, kimondottan könyvtár céljaira szolgáló **termet** építtetett. Ehhez kapcsolódtak a kiszolgáló helyiségek, amelyekben a levéltár is helyet kapott. A belső berendezést *Kerbl János* keszthelyi asztalosmester tervezte és készítette. A berendezés mintájául a kor sok hasonló könyvtára közül első sorban a weimari udvari könyvtár és nyugat-csehországi Eger (mai neve Cheb) Strahovai Premontrei Főapátság könyvtárának berendezése szolgált.

Festetics soha nem tekintette könyvtárát kizárólagosan a család magángyűjteményének; igyekezett azt a köz, a magyar művelődés szolgálatába állítani.

A könyvtár állománygyarapítását a korábbinál is jobban meg kellett szervezni, hogy az általa elképzelt célnak megfelelően. A mindent gyűjtő jelleget részben kényszerűségből – hiszen egyre több könyv jelent meg –, részben az új speciális feladat miatt szűkíteni kényszerült. A felvilágosodás, a lassan kibontakozó *magyar irodalom* és *tudomány* közreadott művei mellett, a szinte kimondottan gyakorlati jellegű *gazdasági irodalom* gyűjtése lett a fő cél. Ezzel a könyvtár új, korábban nem ismert feladatot kapott, a *tudományos szakkönyvtárét*.

Amikor Festetics György megalapította Európa első mezőgazdasági főiskoláját a Georgikon, tudatában volt annak, hogy színvonalas képzés, kutatás, csak a legújabb szakirodalom ismeretében lehetséges. Ezért a lehető leg-rövidebb időn belül összegyűjteti a világban megjelenő szakirányú könyveket és folyóiratokat. E nagyarányú gyarapítás eredménye, hogy a könyvtári állomány az ő idejében közel megötszöröződött, 5–6 ezer egységről mintegy 25 ezer egységre nőtt. A Georgikon professzorai és hallgatói számára lehetővé tette a majorátus könyvtárból való kölcsönzést.

A *használat* és a *kezelés szabályait* is Festetics György dolgozta ki. 15 pontban határozta meg a könyvtáros teendőit; nyilvántartási, katalogizálási és állományvédelmi feladatait, illetőleg a használat feltételeit. Az utasítás a könyvvásárlástól a kötetéseken át a tűzvédelemig szinte a legapróbb részletekre is kitért.

Festetics György halála után fia, *László* kötelességének tartotta e hatalmas kincs megőrzését és erre a legjobb módszernek a nyilvánosság kizárását, vagy legalábbis az erős korlátozást tartotta. Ez azonban nemcsak elhatározás kérdése volt, hiszen ugyancsak apai örökségként kapta a Georgikonért való felelősséget is. Így könyvtárának használatát csak oly mértékben tudta korlátozni, amilyen mértékben gyarapította a Georgikon szakkönyveit. Ez pedig hosszú éveket vett igénybe, s ezalatt nemcsak a Georgikon könyvtára számára kellett könyveket beszereznie, hanem saját könyvtárát úgy kellett gyarapítani, hogy az továbbra is teljesíthesse feladatát. E célból hatalmas *európai ügynökhálózatot* hozott létre, amelynek egyik feladata a legújabb irodalom felkutatása és beszerzése volt.

Festetics László a nagyarányú gyarapításon túl saját könyvtárában a megőrzést tartotta elsődlegesnek, ezért a könyvtár szervezetének nagyobb változtatását nem engedélyezte. Így az évek során konzerválták a század elején még nagyon korszerű állapotokat.

A könyvtár életében bekövetkezett a *stagnálás*, ami László halála után csak fokozódott. Az új birtokos, katonamester lévén, sem a gyarapításra, sem a használat lehetőségének bővítésére nem fordított nagy gondot, csak az állag megőrzésére törekedett. Ebben az időben kizárólag a könyvtáros és az udvarmester gondja volt a könyvtár fenntartása és az állomány gyarapítása. A könyvtárral inkább a hitbizomány urának, I. Taszilónak testvére II. György törődött, aki bátyja távollétében a birtokokat kezelte. Az ő jóvoltából került az állományba sok, a birtokigazgatás szempontjából nélkülözhetetlen gazdasági és jogi munka, köztük a századvég neves polgári közgazdászainak munkái. Nagy számú mezőgazdasági folyóiratot is gyűjtött.

Jelentős változás, *nagyarányú fejlődés* kezdődött 1883-tól, amikor *II. Tasziló* lett a hitbizomány ura. Fiatalon került a bécsi udvarba. Diplomataként közeli kapcsolatba jutott az angol királyi házzal, ahol higgadtságáért és tapintatáért nagy megbecsülésnek örvendett. Mary Hamiltonnal kötött házassága után vette át a hitbizományt, aminek

A kastély egykori berendezése

minden részét, így a könyvtárat is fejlesztette.

A könyvtárat gyermekeinek nevelőjére, *Párkányi Józsefre* bízta, aki 1887 és 1890 között állította össze a könyvtár első, máig is használt *cédula-katalógusát*. Festetics Tasziló azonban nemcsak a könyvtár anyagának feltárását tette lehetővé, hanem nagyarányú gyarapítást is végzett. Festetics Tasziló tudatában volt annak, hogy milyen értékeket tartalmaz könyvtára.

A könyvtár az első világháborút és a Tanácsköztársaság időszakát sértetlenül vészelte át.

Festetics Tasziló halála után, 1933-ban fia *György* örökölte a hitbizományt. 1936-tól *dr. Klempa Károlyt* alkalmazta könyvtárosként, aki a 40-es évek elején cikkeiben tudósított a könyvtárról és tanulmányokat írt annak értékeiről.

Így érte meg a könyvtár a második világháborút és a felszabadulást. A harcok és az azt követő időszak nem tett nagyobb kárt a könyvtárban. A személyzet vigyázva őrizte; 1948-ban állami tulajdonba, az *Országos Széchényi Könyvtár* kezelésébe került. Egy ideig kölcsönkönyvtárként működött, de anyaga rövidesen újra zárttá lett, hogy a pótolhatatlan műveket megőrizhessék.

A második világháborút közvetlenül megelőző időszakban az állomány kb. 50 ezer kötet volt, amit 26 szakcsoportba soroltak, és amelyekben 29 062 önálló mű, 3860 kötet folyóirat, kb. 2000 zenemű, 609 db térkép – köztük kézi festésűek a XVII. század elejéről – 4470 metszet mellett 1456 kézirat és 48 ősnymtatvány volt. Ezek nagyrészt az 1950-es évek elején az Országos Széchényi Könyvtárba szállították, majd később annak állományába olvastották. Időközben az elvitt művek kis része visszakerült, és más könyvtártól is érkezett értékes régi anyag. *Ma* a könyv- és folyóirat-állomány nagysága meghaladja a 86 000 kötetet, a kéziratok száma 119, az ősnymtatványoké 4 db. A könyvek között sok régi, értékes munka is található, több olyan, amelyből szerte a világon is csak egy-egy példányt tartanak számon.

Az állomány elrendezésében megőriztük a Festetics György által kialakított szakbeosztást, de azt szükségszerűen bővítettük. Jelenleg a szakcsoportok száma a különűjteményekkel együtt 36.

Az elmúlt években meggyorsult az állomány feldolgozása, lehetővé vált a tudományos kutatás.

Magyarországon az állandó török–magyar csatározások következtében egészen a XVII. század végéig az ideális otthon a várkastély, a megerősített udvarház volt. A török kiűzése után az újjáépítéssel, a biztonságosabbá váló helyzettel párhuzamosan terjedt el nálunk is a francia ízlésű park közepén épült kastélytípus. A keszthelyi Festetics kastély is korábbi várkastély helyén épült a XVIII. század közepén.

A régi magyar lakáskultúra és enteriőr-művészet leg gazdagabb tárházai a vidéki főúri kastélyok, a nemesi kúriák, a városi, patriciusi otthonok voltak. A XVIII–XIX. századi magyar főúri rezidenciák sorában elsők között említhető a keszthelyi Festetics kastély. A kétszintes, ekkor még csak 34 helyiségből álló, 1745-ben emelt épület mind küllemében, mind belső kialakításában, berendezésében – ingóságai egykorú összeírásának tanúsága szerint – a kor jellegzetes helyi sajátosságait mutatta. A lakószobák kialakításakor elsődlegesen a józan, gyakorlati szempontokat tartották szem előtt. A korabeli felsorolásban legnagyobb számban ülőbútorok, ágyak, asztalok, különböző almáriumok: ajtós-, fiókos-, emeletes- és írószekrények fordultak elő. A szobák falait tükrök, arc képek, bibliai és szentek életéből vett jeleneteket ábrázoló festmények díszítették. A lakószobákénál gazdagabb volt a közös étkezések és egyéb ünnepi események színteréül szolgáló „ebédlő palota”; ennek berendezését nyolc asztal, két tucatnyi patáslábú, bőrrel kárpitozott szék, tálaló, két állvány, aranyozott díszű lábas-óra, hét – valószínűleg fal mellett álló – konzolszerű játékasztal és három velencei csillár képezte; a falakat nyolc nagyméretű, történelmi tárgyú festmény ékesítette. A vendégeskedés fontos szerepet töltött be a társas életben, ezek fénypontját az étkezések jelentették. A lakomák pompáját nagyon emelte a 48 tányérból, különböző tálakból, edényekből, gyertyatartókból álló 340 darabos ezüst és a 457 darabos fajansz étkészlet, és nem utolsósorban az összeírt több, mint 26 darab porcellánedény, ami a XVIII. század közepén nagy luxust jelentett. A kastélyban már ekkor is volt könyvtárszoba, ahol a könyveket két falba épített állványon tárolták.

Kristóf fiát III. Pált Mária Terézia királynő 1772-ben grófi címmel tüntette ki. Pál új rangjához illően a kastély bővítéséhez, berendezésének gazdagításához kezdett. Még ez évben, a pozsonyi *Berchtoldnál* vörös selyemdamaszt kárpitozású bútort, 24 széket, két kanapét rendelt és annak a teremnek a falát, ahová a székeket szánta, ugyanazzal a selyemdamasztal vonatta be; a bécsi *Franz Richternek* egy íróasztalért 200 forintot fizetett; ugyanitt *Ignaz Walter* szobrásznál képkereteket rendelt; *Hubert Maurerrel* megfestette maga és felesége arcképét (lásd az 5., 6. képet), az utóbbiakat később a déli szárny lépcsőházának lambériájába építették be. A kastély képtárát metszetekkel gazdagította; az egyik szoba falát – ahol kínai bútorok álltak – 117 darab metszet teljesen beborította. A grófi háztartáshoz Pál idejében már három nagy fajansz és egy 472 darabos porcellán étkészlet is tartozott.

15. kép: Karosszék, hímzett kárpitozással
(magyar, XVIII. sz. eleje)

17. kép: Emeletes írószekrény csontberakásos díszü
(részlet, magyar, 1750 körül)

16. kép: Emeletes írószekrény
(magyar, 1750 körül)

A kastély XVIII. századi berendezésének emlékét idézi az I. teremben bemutatott *Festetics Kristóf* domborművé képen (lásd 3. képet) látható barokk asztal és állóóra; a IV. terem faragott díszű barokk karosszéke (15. kép); a kínai brokáttal kárpitozott XIV. terem magyar rokokó emeletes írószekrénye (16., 17. kép), háromfiókos kommodja, szalag-intarziás asztala, ugyanitt a falakon Mária Terézia, II. József, Mária Antoinette portréja, a falburkolatos lépcsőházba beépített sok családi arckép; és a XVIII. század végi új divatú koraklasszicista berendezésből a könyvtár (lásd a 13., 14. képet) és a XVII. terem faragott, aranyozott ülőbútorai és az első teremben III. Pál mozaikarcképe (lásd a 4. képet).

A XVIII. század végén – a XIX. század elejére átnyúló – nagyarányú építkezésbe fogott a Georgikont alapító *György gróf* (lásd a 7. képet). A felbecsülhetetlen értékű hitbizományi könyvtárhoz méltó környezet kialakítása érdekében a kastélyhoz új szárnyat építtetett. A könyvtár berendezésének tervét *Festetics György* elgondolása szerint az átépítést, illetve bővítést tervező uradalmi építész, *Rantz János György* rajzolhatta. Ezt a feltevést támasztja alá *György gróf* 1798. december 31-i keletű, a következő évben elvégzendő munkákra vonatkozó utasításának 10. pontja: *A Bibliothecában az Almáriumok a Rajz szerint készíttessenek, melly szerint a Tizslérekkel kell végezni és több Tizsléért applicálni, s ide be dolgozó Szobát nekik rendelni, hogy mind a Munka folyamatosabban menyen, mind a Deszkákkal a visszaélés hátráltasson. Az Almáriumok belseje lágy fából készül, az után bévül megboríttatik kemény fával.*

A kivitelezéshez *Kerbl János* keszthelyi asztalostól kértek költségvetést, amelynek alapján 1800 januárjában megkötötték a szerződést. A berendezés (lásd a 13., 14. képet) 1801 áprilisában készült el. Ekkor épült a földszinten a kápolna (lásd a 11. képet) és a játékterem, ahová Bécsből hozattak biliárdasztalt. Ugyancsak *Kerbl János* készítette a könyvtárhoz csatlakozó fegyverterem almáriumait és neki tulajdonítják az ekkor „palotának”, azaz díszteremnek nevezett ebédlő rokokó kialakításához igazodó parkettájának készítését is. A kastély berendezésének kiegészítésében ismert pesti asztalosok is részt vettek. 1804-ben *Stand Ignác* nappali szobát, és a neves pesti manufaktúratulajdonos „bútorgyártnok” *Vogel Sebestyén* társa *Kerner Antal* „udvarló szoba” berendezést készített, amelynek kiállításunk kék szalonjának (XV. terem, 48.

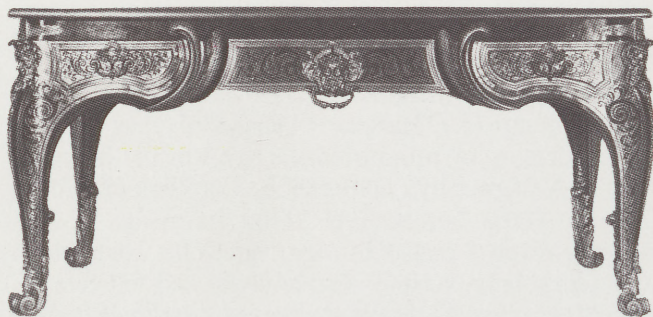
kép) bútorához hasonlóan az akkor modern és divatos empire stílusban készülhetett.

A kastélyt mai formájában 1883–1887 között *II. Taszilo* gróf építtette ki. Oldalszárny kialakításával az épületet megkettőzte; az új, monumentális együttes 101 helyiségből állt. A nagyarányú építkezés és a grófnak *Hamilton Douglas Mária* hercegnővel kötött házassága közt – melynek révén a család Európa legfelsőbb köreivel rokon kapcsolatba került – összefüggést kell feltételezni. *Lady Mary* atyja a XI. *Hamilton* herceg, édesanyja *Badeni Mária* hercegnő, III. *Napoleon* unokahúga volt. A kastély történetét tanulmányozva figyelemre méltó *Lady Mary* nagyanyjának, *Suzanne*-nak személye, akinek atyját – a művészhajlamú indiai ültetvényes *William Beckford of Fonthill*-t – hazájában minden idők legnagyobb műgyűjtőjeként tartják számon. *Beckford* híres volt kifinomult ízléséről. A keleti tárgyak mellett különösen a XVIII. századi francia bútorművesség alkotásait kedvelte. Gyűjteményének egy-egy felfedezett darabja brit gyűjtemények féltve őrzött kincsei közé tartozik. *Lady Mary* hercegnő első férje *Albert* monacói herceg volt, közös gyermekük révén a mai uralkodó, *Rainer* herceg nagyanyja. A hagyomány szerint a hercegnő vonatrakománnyi berendezési tárggyal érkezett *Keszthelyre*, amelyek sorában angol és más nyugat-európai bútorok, legkiemelkedőbb párizsi XVIII. századi mesterek – *A. Ch. Boulle*, *G. Teuné*, *Riesener-műhely*, *J. Baumhauer* – bútorai voltak, amelyek mind *Suzanne Beckford*, mind a hercegnő anyai nagyanyja *Stephanie de Beauharnais* útján kerülhettek *Hamilton* tulajdonba (18., 19. kép).

Az építkezés befejezése után, lényegében a kastély valamennyi szobáját és termét újrarendezték, csupán a könyvtár bútorzata maradt változatlan. A berendezéseket a korszak ízlésének megfelelően a historizmus jegyében állították össze, ahová a kastély régi berendezési tárgyai és a grófné hozománya is beépítésre kerültek.

Az újonnan tervezett stukkók, lambériák, kandallókeretek, világítótestek, ajtók, kapuk, rácsok, egyes bútorok neoreneszánsz, neobarokk, neorokokó stílusban készültek (20., 21. kép). Az átalakítási munkákban fontos megbízásokat kapott a bécsi *Portois Fix* lakberendező cég. A kastély 16 üvegcsillárát a bécsi *Lobmeyr* cég újította fel.

A kastély berendezése 1887–1944 között lényegében nem változott, csak a magánlakosztályokban történtek átalakítások a használó ízlése, igénye szerint. A második

18. kép: Íróasztal, Ch. A. Boulle műhelye, Párizs, 1700 körül
A kastély berendezéséből
(Iparművészeti Múzeum Budapest)

19. kép: Francia asztal
(XVIII. sz. vége)

világháború és az azt követő rövid időszak a magyar bútorművesség és enteriőr-művészet emlékeiben irdatlan pusztítást végzett; a kastélyok, kúriák anyagának 99 százaléka elpusztult, külföldre vándorolt. Ilyen körülmények között a keszthelyi kastély viszonylag a szerencsésebbek közé tartozik. A kastélyban most látható berendezési tárgyakat még a háború alatt a család tulajdonában volt hévízi fürdőkörházba menekítették, amelyek ott erősen megrongálódtak. Az ötvenes évek végén az *Iparművészeti Múzeum* az ott található bútorokat védetté nyilvánította. Az elhagyott javak kormánybiztossága a XVIII. századi francia bútorok közül mentett meg néhány darabot, amelyeket az Iparművészeti Múzeumba szállítottak, s ott restauráltak. Több helyiség falburkolata, famennezeje, kandallója kisebb-nagyobb sérüléssel a helyszínen megmaradt. Az épület különböző funkciók után nyilvános könyvtár és iskola céljaira szolgált.

Az épületben önállósult a *Helikon Kastélymúzeum*. Megindult a kastély teljes külső és belső helyreállítása. 1976-ra az építkezés annyira előrehaladt, hogy 17 termet a közönség számára is látogathatóvá lehetett tenni. A termek berendezésének rekonstrukciója az építkezéssel párhuzamosan történt. A kiállítás rendezője – *Batári Ferenc* – a megmaradt eredeti berendezések maximális exponá-

20. kép: Vadásztrófeák a kastélyban
(felvétel az 1930–1940-es évekből)

A kastély enteriőr-kiállítása

21. kép: Louis XVI. stílusú íróasztalka
(osztrák (?) 1880–1890 körül)

lására törekedett. A rekonstrukciók esetében a kevés, eredeti berendezési tárgyak úgy kerültek kiegészítésre, hogy azok, ha az eredeti enteriőröket nem is pótolják, de tükrözzék hangulatát. A kiegészítő daraboknak bizonyos mértékben helyi vonatkozásuk is van, mert azokat a környéken gyűjtöttük be.

A kastély berendezésének darabjai vagy az azzal kapcsolatos dokumentumok mind köz-, mind magántulajdonból még előkerülhetnek. Ezek felkutatása, visszavásárlása szakemberek és a múzeum barátai előtt álló fontos feladat.

A látogató díszes kovácsoltvas-kapun, a kocsibehajtón keresztül jut a kiállítást magában foglaló első emeleti traktushoz vezető lépcsőházba. Az 1883–1887-es átépítéskor kialakított négyzet alaprajzú helyiség falát finom rajzú rezsansz (régence = átmenet a barokk és a rokokó között) – stukkó díszíti, a fehér márványból faragott lépcsőzetet gazdag kovácsoltvas rács egészíti ki.

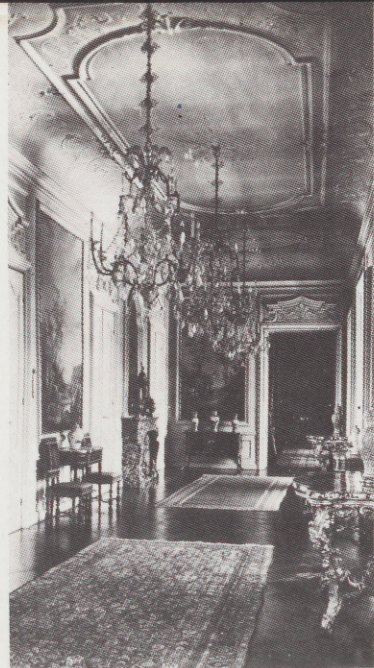
I. terem. A bejáratától balra Festetics Kristóf (1696–1768) egészalakos, életnagyságú, 1740–1745 körül készült portréja – ismeretlen magyar faragó műve – látható (lásd a 3. képet). A szemben lévő falon Festetics Pál III. (1722–1782) XVIII. század végi, aranyozott, koraklasszicista keretű velencei kőmozaik képét láthatjuk (lásd a 4. képet). A többi kép Festetics II. Tasziló állattenyésztési programjával kapcsolatos, aki különösen az állattenyésztés fejlesztésén fáradozott. Tulajdonosa volt a legnagyobb létszámú és legkitűnőbb magyar gulyának, juhállománya több mint 62 ezer egyedből állt. A bal oldali falon lóg a kitűnő müncheni állatfestő *Emil Adam* (1843–1924) Tasziló gróf magyar gulyáját ábrázoló képe (22. kép). A hagyomány szerint az előtérbe festett két bikát és a négy tehenet a gróf VII. Edward angol királynak

22. kép: Magyar gulya
(Emil Adam 1880 körül)

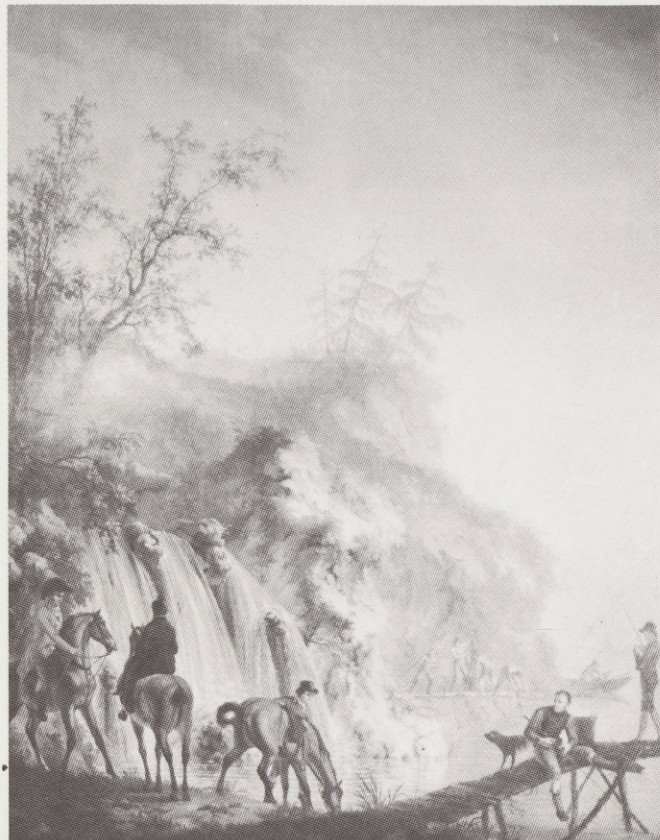

23. kép: Ebédlőfolyosó az 1930–1940-es években

24. kép: Egykori képtár az 1930–1940-es években

25. kép: Táj vízeséssel
(H. Robert (?) XVIII. sz. vége)

ajándékozta. Ekkor készült a szemben levő falon függő két kép: az egyik a Festetics kondát – a bakonyi makkoló sertést –, a másik a ménest ábrázolja. Festőjük ismeretlen.

II. terem. Az egykori „képes terem”-be az ebédlő folyosóján keresztül is eljutunk. Erről a folyosóról, amelynek ablakközeit egykor konzolok, tükrök, kisszekerénykék, asztalkák, pálmartató oszlopok díszítették, a negyvenes évekből több fényképfelvétel is maradt (23. kép). A képes terem (24. kép) falmezőit díszítő hat Hubert Robert (?) (1733–1808) párizsi festő olajpannói közül három élte túl a háború viszontagságait (25., 26. kép). A jelenleg szürkefoltos, vörösmárvány kandallókon álló XVIII. századi, labdarózsával, madáralakokkal díszített vázák Meissenben készültek (27. kép).

III. terem. A díszlépcsőházat – amely a nyugati szárnyban, az udvarról az emeletre vezet – szlavón tölgy lam-

26. kép: Vadászjelenet
(H. Robert (?) XVIII. sz. vége)

béria – azaz faburkolat – gazdagítja, amely az 1883–1887-es átépítéskor készült. A rezsansz-ízlésű faragványokkal keretezett pannókban, korábbi képek felhasználásával, az emeleti szint magasságában családi arcképcsarnokot alakítottak ki (lásd az 5., 6., 7. képet). A lépcsőház aranyozott réz lámpáját a párizsi *Gagneuau* cég szállította (28. kép).

IV. terem. A kandalló mellett álló faragott, aranyozott díszű karosszék a XVIII. század elején készült magyar munka, hímzett kárpitozása egykorú (29. kép). A szem-

27. kép: Porcelán váza
(Meissen, XVIII. sz. vége)

28. kép: Tölgyfa-lambériás díszlépcsőház részlete

29. kép: Boule-intarziás kandallóóra, karosszék hímzett kárpitozással (francia, XIX. sz. 2. fele; magyar XVIII. sz. eleje)

30. kép: Alacsony-szekrény A. Ch. Boulle stílusában
(francia 1880–1890 körül)

32. kép: Festetics Tasziló lovasportréja
(Emil Adam, 1884)

közt falnál levő alacsony szekrény (30. kép) és a kandalló óra XIV. Lajos udvari asztalosának Ch. A. Boulle-nak modorában fém- és teknősbéka-páncél berakással, ún. Boulle-intarziával készültek a XIX. század második felében Franciaországban. Itt és a következő teremben számos lovasképet láthatunk. A magyar lótenyésztés felvirágoztatásában – amely a XIX. század második felében a kontinens élén állt – a Festetics családnak nagy érdemei voltak. György gróf a fenékpusztai ménesben biztosította a Georgikonban tanuló leendő ménestesterek gyakorlati oktatását. László gróf elsőként tette magáévá Széchenyi István terveit a magyar lótenyésztés fejlesztése érdekében, és nagy értékű díjak alapításával segítette a versenyek rendszeres megtartását, ami a tenyészllovak kiválasztásának, legmegfelelőbb próbájának bizonyult. 1870-ben II. Tasziló gróf vette kezébe a hitbizományi ménesek vezetését. Ekkor volt a magyar lótenyésztés aranykora, Európa összes jelentős díjait magyarok, köztük számosat a Festetics lovak hoztak haza. A két legnevesebb Festetics-ménest ebben a teremben a két nagyméretű olajkép reprezentálja; a bejáratnál balra *Emil Adam*: Fenékpusztai (31. kép), 1884-ből; a szemközti falon *Anton Wessely*: A perdoczi ménes az 1882-es Bécs, Tattersal-i kiállításon. Az ablak között Festetics II. Tasziló lovasportréja 1884-ből, *Emil Adam* munkája (32. kép). Figyelemre méltó még ebben a szobában *Eugen Adam* (München, 1817–1880) kettősfogatot – magyar ruhás alakokkal – ábrázoló képe, amelyet Milánóban 1856-ban festett. Eugén és fia Emil Adam a család számára rendszeresen dolgozott.

31. kép: A fenékpusztai ménes
(Emil Adam, 1884)

33. kép: VI. terem reneszansz stílusú lambériával
(1883–1887)

V. terem. A sárga tapétával kiegészített reneszánsz stílusú szoba szlavóniai tölgy falburkolatát, kandallókeretét és famennyezetét a következő teremhez hasonlóan a bécsi *Portois* és *Fix* cég készítette 1880–1883 között (33. kép). A szoba többi bútorai is a XIX. század végén készültek neoreneszánsz stílusban. A kandallóval szemben *Benczur Gyula* (Nyíregyháza 1844–1920 Dolány) *Festetics II.* Taszilót ábrázoló képe függ (lásd a 9. képet), körben a falat neves *Festetics-lovak* portréi díszítik, köztük az 1885-ös év két sztárja, a *Fenek* (34. kép) és a *Bulgár* nevű ménké. Mindkettő *Emil Adam* festménye. Ebben a szobában láthatunk három lóversenydíjat is, amelyeket *Festetics-lovak* nyertek; a bejáratnál ezüstserleg, „Lovaregylet-díj”, Budapest, 1894.; középen, jobbra ezüst lovas szoborcsoport, „Király-díj”, Budapest, 1905.; a hátsó sarokban „Lovaregyleti díj”, Budapest, 1903.

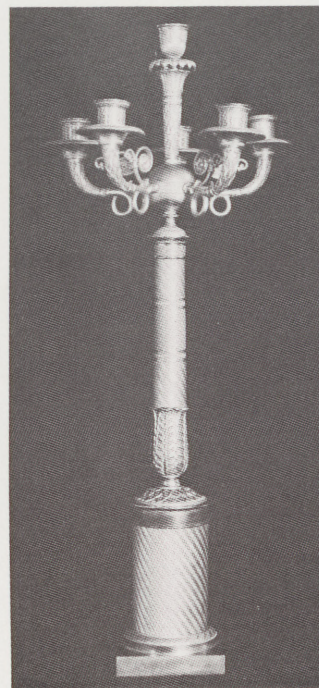
VI. terem. A falat vörös tapétás, reneszánsz stílusú tölgyfa burkolat fedi. A kandallókeretet felül a *Festetics* család grófi és a *Hamilton* család hercegi, a kazettás mennyezet közepét a *Festetics*-címer díszíti. Az ülőbútorok 1850 körüli neobarokk stílusú magyar munkák. A kandallónál álló két szerecsenfigurás állvány a múlt század közepén Velencében készült. A bejáratú ajtó balra egy 1700. körüli magyar kabinettsekrénykét állítottunk ki. A kandalló feletti *Festetics II. Taszilónét*, *Hamilton Mária*t az 1880-as években ábrázoló portrét *Angeli Henrik* (Sopron 1840–1925 Bécs) festette. A kandallótól balra az első kép a gyermek *Lady Mary Hamilton*t ábrázolja 1854-

34. kép: *Fenek* nevű mén
(*Emil Adam*, 1885 körül)

35. kép: A VII. terem, az egykori hercegi szalon az 1930–1940-es években

36. kép:
Aranyozott bronz gyertyatartó
(francia, 1800 körül)

37. kép:
Csillár
(Bécs vagy Pest, XIX. sz. eleje)

ben, *R. Lanchert* angol festő munkája. A szobában levő többi arckép a *Festetics*, a *Hamilton* és a *Badeni* család tagjait ábrázolja. Ez a helyiség 1945 előtt *Tasziló*, majd *György herceg „nagy szalon”-ja* volt (35. kép).

VII. terem. A könyvtár (lásd 13., 14. képet) téglalap alakú teremben van, amelyet rövidebb oldalon 2 ajtó, illetve 2 ablak, a hosszabbik oldalon 3–3 ablak tagol. A két szintre osztott termet függőlegesen csigás konzolban végződő akantuszleveles pillérek tagolják. Az állványzat síkjából a két rövid oldalon félkörös alaprajzú építmény ugrik ki, ezekből az első az emeletre vezető csigalépcsőt takarja, a másik, *Festetics* címerrel díszített tag tárolószekrénynek van kiképezve és a könyvtár „*Musica*” szakcsoportjának tárolására szolgál. A berendezést a vízszintes zárású emeleti polcozat előtt körbefutó karzat akantuszleveles rácsozata koronázza. A terem közepén álló két asztaltárlót – amelyben a metszet- és az éremgyűjteményt tárolták – később, 1826-ban, Bécsből hozatták. A könyvkötések nagy részét a XIX. század első felében működő keszthelyi könyvkötőmester, *Földesi István* készítette. A kis és a nagy glóbusz 1808-ban Nürnbergben, az éggömb 1840-ben Párizsban készült, állványzatuk egykorú magyar munka. A terem végén *Festetics György Phoenix* nevű vitorlásának terve 1796-ból (lásd a 8. képet). A gályát *Bori A.* tervezte, *Sebestyén S.* uradalmi építész rajzolta. A tárlókra állított francia tűz-aranyozott bronz gyertyatartók, a pesti vagy bécsi aranyozott facsillár a könyvtári bútortattal egyidőben, empire stílusban készültek (36., 37. kép). Bal oldalon, az ablakmélyedésben áll *Festetics György* fehér márvány mellszobra, amelyet 1883-ban készített *Strobl Alajos* szobrászművész. Itt kapott helyet *J. Kopf* és *L. McDonald* Négy évszak és *J. Kopf* Diana c. szobra.

VIII. terem. A terembe 1938-ban – a nagykönyvtár díszítő elemeit felhasználva – kisebb könyvtárállványzatot építettek be (38. kép). A márványkeretű kandalló felett *Halmi Arthur* (Budapest, 1866–1939 New York) 1936-ban festett III. György herceg arcképe látható. A parkettát közepén XIX. századi közép-ázsiai besir szőnyeg takarja, rajta XVIII. század végi francia *Louis XVI.* asztal áll.

IX. terem. Kamarakiállítások céljaira szolgál; a csillár aranyozott hársfa, kézi faragású.

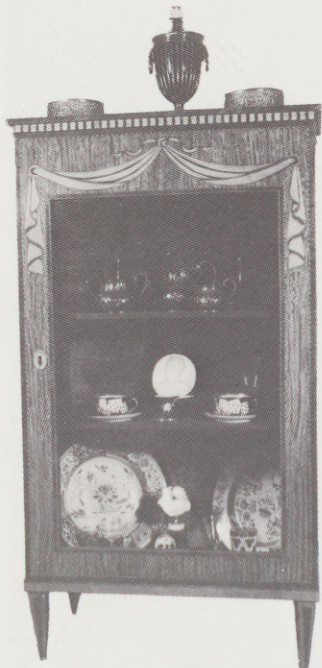
X. terem. Oratóriumszerűen a kápolna felé nyitott, ahol XIX. század végi neogótikus stílusú berendezési tárgyak vannak. A bejáratnál ismeretlen XVIII. századi ma-

38. kép: A kis könyvtár (1938)

39. kép: Konzolasztal (angol, XVIII. sz. vége)

40. kép: Üvegesszekrény
(angol, XVIII. sz. vége (?))

41. kép: Komód
(angol, XVIII. sz. vége)

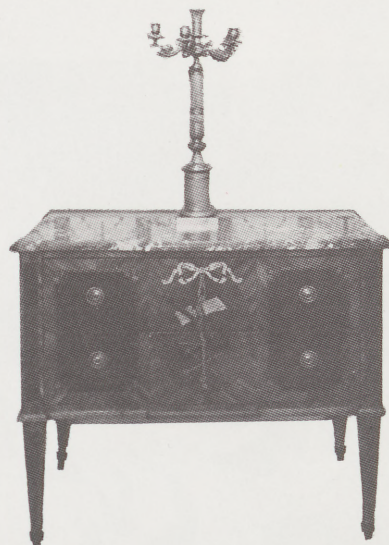
42. kép: Asztal, részlet
(Észak-Itália, XVIII. sz. vége)

43. kép: Karosszék Chippendale stílusban
(angol, XIX. sz.)

gyar festő Patasich Ádám bárót, kalocsai érseket; a másik falon *Vaszary* Jánosnak *Vaszary* Kolos hercegprímást ábrázoló, 1892-ben készült képe függ. A kápolna oltárának felszerelési tárgyai a keszthelyi Magyarok Nagyasszonya Plébániatemplom letétei. Az oratórium és a kápolna – Jézus és Mária életéből vett jeleneket ábrázoló – neogótikus, ólomkeretes üveg ablakképei a budapesti *Róth Miksa* műhelyére vallanak.

44. kép: Komód
(angol, XVIII. sz. vége)

45. kép: Asztal
(német, 1700–1750 között)

46. kép: Hohenlohe címerrel díszített asztal, részlet
(német 1700–1750 között)

47. kép: A XIV. terem, helyreállítás után ▶

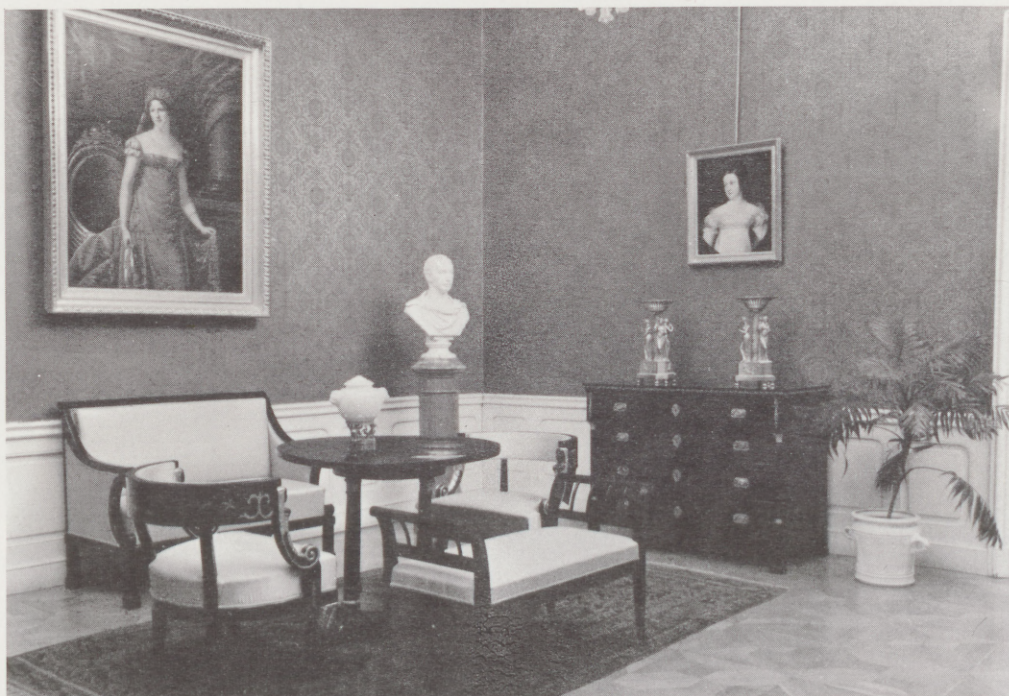
XI. terem. Bal oldali falánál XVIII. század végi angol konzolasztal (39. kép); felette Festetics Taszilóné édesapját, XI. Hamilton herceget ábrázoló festmény, melyet F. Wilkinson képe után R. Buckner másolt, szemben XVIII. század végi (?) angol üveges szekrény (40. kép); jobbra XVIII. század végi angol alacsony szekrény felett ismeretlen festő képe Festetics Taszilóné édesanyja Bádeni Mária hercegnő portréja a XIX. század közepéről; a négy neobarokk – 1850 körüli – hátasszék magyar.

XII. terem. Bal oldalon XIX. század végi XV. Lajos (rokokó) stílusú öltöző-kézimunka-asztal, felette pásztorjelenetet ábrázoló festmény L. Pickenkamb jelzéssel, a szemben levő falon 1750–1770 körüli magyar szalag-

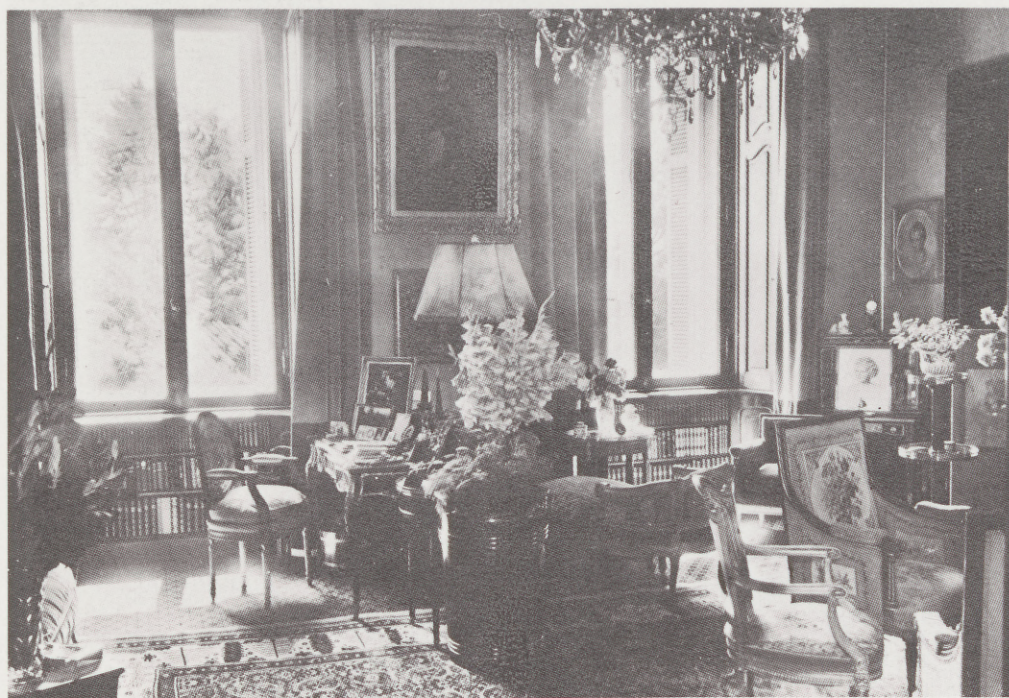
intarziás, emeletes szekrény; jobbra francia Louis XVI. stílusú XVIII. század végi angol komód (41. kép); rajta 2 db aranyozott bronz gyertyatartó a párizsi *Christoffle* cégtől a XIX. század második feléből; a szoba közepén XVIII. század végi intarziás észak-itáliai kártyaasztal (42. kép); a három fekete-arany lakkfestésű kabinet-szekrényke és az angol Chippendale stílusú székek (43. kép) a XIX. században készültek.

XIII. terem. Bal oldalon XVIII. század végi angol, alacsony szekrény, a két füzéres díszű 1820 körüli szék magyar; a szemben levő falnál 1820 körüli osztrák írószekrény; felette R. Buckner: Festetics Taszilóné 1880 körül; jobbra két francia XVI. Louis stílusú, XVIII. század végi

48. kép:
A XV. terem, helyreállítás után

49–51. kép:
A hercegné kis szalonja az
1930–1940-es években

intarziás komód (44. kép); az ablaknál üvegbura alatt bécsi biszkvit porcellán szoborcsoport – Páris ítélete – *A. Grassi* műve 1800 körül; és Festetics Tasziló portréja 1887-ből *H. Angelitól*. A szoba közepén XIX. század végi korasszáni beludzsi csomózott szőnyeg.

XIV. terem. Falát kínai selyembrokát kárpitozás borítja, bal oldalon 1750 körüli magyar, csontberakásos emeletes írószekrény (lásd a 16., 17. képet); középen Hohenlohe-címerrel díszített, 1700–1750 között készült, német asztal (45., 46. kép). Az 1850 körüli ülőgarnitúra magyar, a barokk sarokszekrény XIX. századi másolat, jobbra 1750 körüli magyar fiókos szekrény; a falakon ismeretlen osztrák festő három XVIII. század közepén készült képe:

50. kép

51. kép

a – gyermek II. József, Mária Terézia és a gyermek Mária Antoinette portréja. A padlón XIX. század végi kaukázusi (kazak) csomózott szőnyeg (47. kép).

XV. terem. Berendezési tárgyai XIX. század elejei pesti, empire stílusú bútorok (48. kép), a három tűzaranyozott bronz csemegés állvány és az alabástrom felsőrésű asztaldísz egykorú francia munka; a falon balra Festetics László arcképe 1805-ből *Stunder* jelzéssel; középen Festetics Lászlóné, Hohenzollern Jozefin arcképe 1810–1820 körül, *C. Sales* jelzéssel; jobbra ugyancsak ő 1819-ből, *Kraft* jelzéssel. A garnitúra alatt XIX. századi korasszáni beludzsi csomózott szőnyeg.

XVI. terem. Falát nyomott angolvászon kárpitozás borítja. A bejárattal szembeni falon 1750 körüli osztrák,

52. kép: A XVI. terem, részlet, helyreállítás után

53. kép: A XVII. terem, 1820 körüli magyar bútorokkal, a helyreállítás után

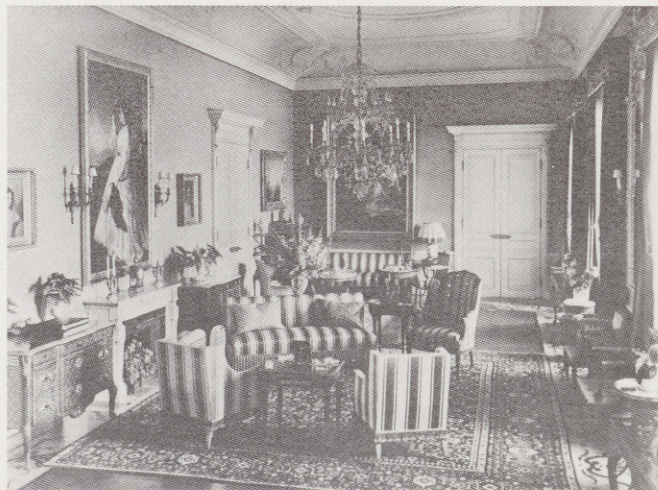

54. kép: XVII. terem, az egykori női szalon (1900 körül)

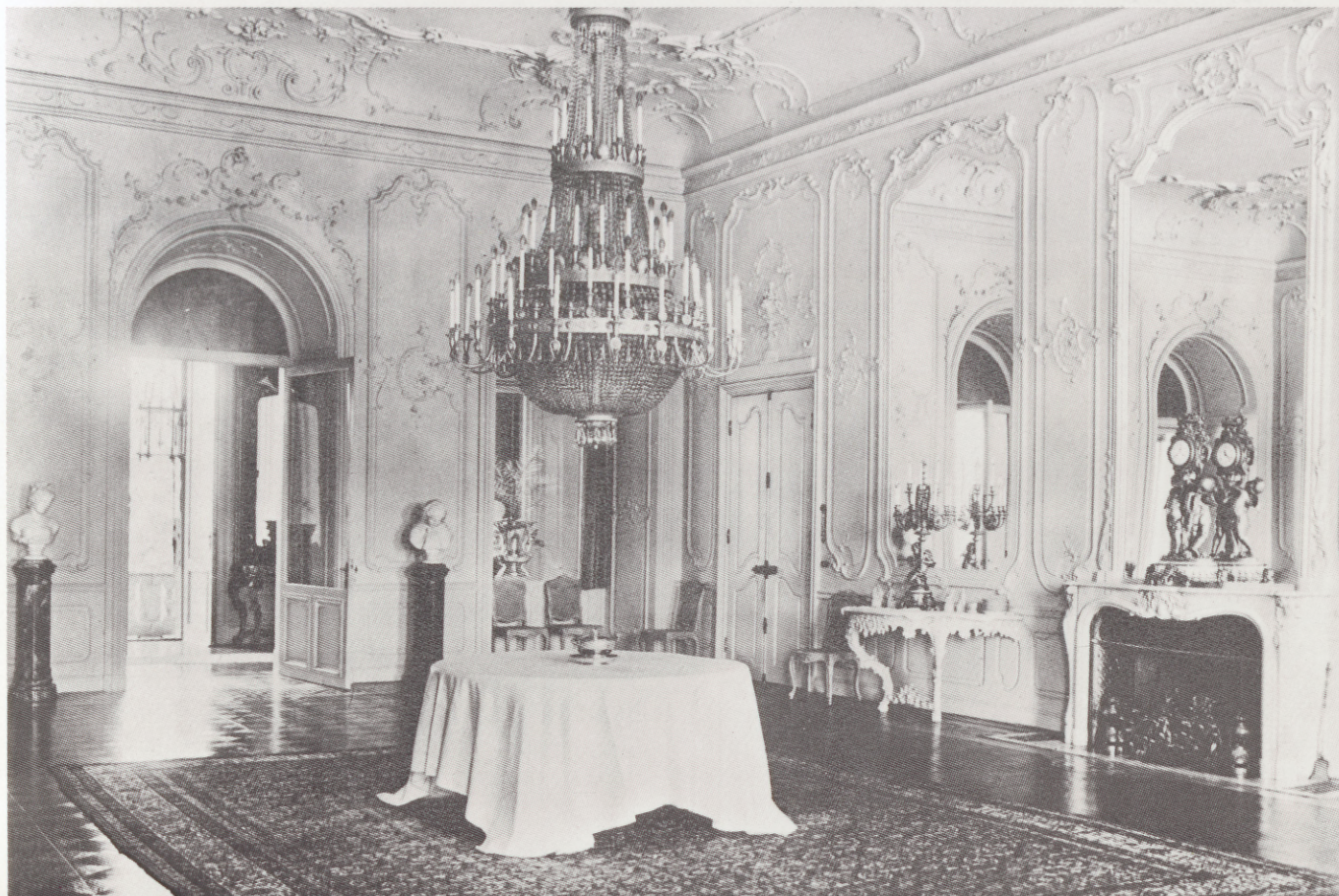

55. kép: XVII. terem, az egykori női szalon (1900 körül)

56. kép: XVII. terem az 1930–1940-es években

57. kép: Az ebédlő 1900 körül

58. kép: A volt ebédlő, ma koncertterem

emeletes írószekrény; a két ablak közti írószekrény, a bal oldali falnál a konzol, a kerek garnitúra-asztal XVIII. század végi francia, Louis XVI. stílusú bútorok. Az ablak előtti faragott, aranyozott, gobelin kárpitozású osztrák, vagy magyar karosszék XVIII. század végi koraklasszicista munka. A többi bútor a XIX. század közepén, második felében készült historizáló stílusú „neo” berendezési tárgy. A falon a portrék: bal oldalon Festeticsné, Hamilton Mária nagyanyja, Stephanie de Beauharnais, ismeretlen XIX. század eleji festőtől; középen a gyermek Krisztina főhercegnő egészalakos portréja, ismeretlen XVIII. századi osztrák festőtől; a két ablak között – a kastélyban lakó utolsó hercegné – Festetics Györgyné pasztell portréja 1936-ból, *Halmi Artúrtól*. A szoba az 1930–1940-es években a hercegné kis szalonja volt (49., 50., 51., 52. kép).

• **XVII. terem.** Bútorait 1820 körüli magyar késő empire, kora biedermeier bútorok képezik (53. kép). Az itt levő asztaltárlók érdekessége, hogy egykor a Nemzeti Mú-

zeum eredeti berendezéséhez tartoztak. A bal sarokban Festetics II. Tasziló fehér márvány mellszobra áll oszlopon, készült 1876-ban Rómában, *J. Kopfszobrász* műve. Ennek a teremnek, amely „nagy szalonként” funkcionált a századfordulói (54., 55. kép) és a 30–40-es évekbeli berendezéséről (56. kép) maradtak fenn archív fotók.

XVIII. terem. A kastély volt ebédlője. Mai tükrös kialakítását, eredeti régi rokokó részek felhasználásával az 1883–1887-es átépítéskor nyerte. A falmezőket festmények díszítették. Az aranybronz-fehérmárvány kandallókészletet a *Charpentier et Cie* párizsi cég szállította 1887 körül (57. kép). Napjainkban koncertek és más ünnepi események színteréül szolgál (58. kép). A Kastélymúzeum és az Interkoncert fesztiválirodája 1986-ban itt rendezte meg az I. Nemzetközi Helikon Fesztivált. Jeles művésztanárok (köztük Cziffra György is) itt tartják mesterkurzusait. Az itt tartott koncertműsorok a reneszánsz zenétől a romantikus zeneirodalomig szinte a teljes európai zenetörténetet átívelik.

A kastélykert

A kastély helyén Gersei Pethő János, először 1433-ban említett, fallal körülvett kisebb várkastélya állt, amelyhez természetesen kert is tartozott. Erről közelebbi leírást, alaprajzot nem ismerünk. Ugyanígy nem maradt emléke az 1745-ös átépítésnek, kertátalakításnak sem.

Ránk maradt azonban *Hofstädter Kristóf* 1755-ben készített építési és kertrendezési terve. E szerint a kertet kőkerítés határolta, és a területet 6 részre osztotta. Hátralévő hegyszög alakú, örökzölddel sűrűn ültetett rész zárta le a kilátást. Előtte 4 tagból álló barokk ízlésű, franciakertre jellemző virágágyegyüttes volt, amelyhez délkeleten az ötödik, az összes közt a legszeszélyesebb vonalvezetésű tag csatlakozott. Ezekben 5 szökőkút működött. A virágágyakban alakfákat, nyírott sövényeket, sőt nagy edényekben teletett exotákat is ábrázolt a tervező. Többen a híres kerttervező, *Le Nôtre* (1613–1700) terveihez hasonlítják Hofstädter Kristóf e munkáját, olyan finom és szellemes megoldású. Az épület terv szerint épülhetett át, de a racionális gazda a kerttervet fényűzőnek tartotta, és annál egyszerűbbet építtetett. Az azonban bizonyosnak látszik – a ma is élő fák mérete, illetve a későbbi kerttervező leírása alapján –, hogy valahol a kertben vagy az udvaron több olyan fa állott, amely már ebben az időben sem volt fiatal.

A terv ötletet, a térkép valóságát ábrázol. Ezért tartjuk lényegesnek az egyik 1769-ből származó *térképet*, amelyen a *kastély és környéke* is szerepel. Ekkor még közvetlenül a kastély épülete előtt vezetett a főutca. A hozzátartozó telek, miként az a török kor utáni nyílt telepítésű kastélyoknál szokásos volt, gazdasági udvarra, lakóudvarra, és kertekre tagolódtak. Az ÉK-i sarokban volt a *gazdasági udvar*, amelyet praktikus okokból erős kerítéssel rekesztettek el a további területektől. Délre volt a *jóléti díszkert*, amelyet a kastély szárnyai közt levő *lakóudvartól* semmi nem választott el. A díszkert egyszerűbb, aszimmetrikus franciakert volt. A lakóudvartól szélesebb út vezetett a faiskolába. Itt 1768-ban 2639 alacsony törzsű és 2165 magas törzsű fa ültetését tervezték. A fő utat 202 db, két-két sorba ültetett hársfával szegték. A két kertfélben a fákat sakkáblaszerűen ültették. Lényeges, hogy a későbbben virágzó kertészet már megvolt csírájában, de még

nem érintkezett közvetlenül a kastélypark kerítésével.

A kastély és a hozzátartozó terület átépítése *Festetics György* nevéhez fűződik, aki ingatlancserével, vásárlással a park területét megnövelte. A park teljes alaprajza egyelőre ismeretlen. A részletrajzok és feliratuk azonban bizonyítja, hogy 1792-től már *angolparkot* építtetett.

Angolparknak azt a jelentős területű, pázsittal borított jóléti kertet nevezzük, amelyben kisebb-nagyobb facsoportok, bokrosok, magányos fák, illetve tisztások változnak természetes ritmusban; a területen található vizeket – forrás, ér, tavacska, vízesés – és más természetes felszíni tényezőket – domb, csupasz szikla, lejtő, völgy, sík, bemélyedés – használják ki mesterien. Rendezőelve közé tartozik a természetességre való törekvés, a laza szerkezetű, épületből jól áttekinthető elrendezés. Virágágyak csak a bejáratok előtt tűr meg: a spontán növények oldottan, természetes sűrűségben virítanak a fűben. Az angolkertekben kedvelik az örökzöld bokrokat, a hosszan virágzókat, a színes termésűeket. Szívesen ültetik azokat is, amelyek eleséget adnak télen a madaraknak. Hiszen az angolpark kedvelt fészkelőhelyük, amely egész nap madárdaltól hangos. A benne sétáló ember pedig a lombárnyék közt jó levegőt s csendes nyugalmat talál.

A Georgikon *Erdei faiskolája* az első időben elkülönült a parktól. A kerítésen azonban a család számára kapu volt. Ezt a kertet az 1815-ben Keszthelyen járt *Richard Bright* angol orvos és utazó írta le. Itt az összes hazai fát és bokrot megtalálta, a külföldiekből pedig azokat, amelyek elviselik éghajlatunkat és az erdőgazdálkodás számára fontosak lehetnek. Kiemeli, hogy sok észak-amerikai fát látott a kertben. Az erdei faiskola alaprajzát *Magyar Imre* akadémiai hallgató 1813-ban egyik vizsgája feladataként rajzolta meg. A faiskola középmagasságában az utak a gyűjtemény létrehozójának, *Festetics György*nek monogramját adják. A faiskolát nyugaton a Csókakői-patak határolta, amelynek partján – a rézsű fölött – kőfalat emeltek. Előtte egy kis szabadtéri színpadot építettek, amelynek falát *Richard Bright* és egy évszázaddal később *Sági János* szerint gyertyánfa (*Carpinus betulus* L.) nyírott sövényéből készítették. Amikor 1849-ben az önkényuralom feloszlatta a Georgikont is, ez az erdei faiskola a park szerves részévé vált. *Festetics György* idejében a vendégek számára pásztorjátékokat, népi táncbemutatókat tartottak az *Arénában* (59. kép). Később zeneművek is gyakran hangoztak el itt.

59. kép: A kerti színház
(R. Bright 1815-ben megjelent könyvéből)

Sok írás emlegeti a *Grottás kertet*, amely a benne épült barlangtól nyerte nevét. A térképek összevetéséből azonban kiderült, hogy ez a Georgikon épülete mellett, az Alsópáhokra vezető út mentén feküdt. Tehát nem a család jóléti, hanem a hallgatók szociális kertje volt.

Festetics László atyja nyomdokain haladt a park építésében is; kitűnő gazdája volt annak. Sok *értékes fát hozott* Keszthelyre. Ma is él pl. az a három öreg fekete diófa (*Juglans nigra* L.), amelyet a könyvtári szárny mögött ültetett el, s amelyek védelmében több levelet intézett Lehrmann János professzorhoz. Az idős fák az utóbbi évtizedekben sokat szenvedtek a fagyöngyfertőzéstől.

Festetics II. Taszilo 1885-ben a kastélyépítéssel párhuzamosan meghívta Keszthelyre a már akkor is európai hírnévű kerttervező professzort, *Henry Ernest Milnert* Londontól, aki javasolta, hogy a gróf a kastély előtt elterülő térséget szerezzze meg, hogy ott *porszűrő előkertet* lehessen kialakítani. A cserével megszerzett területen ekkor esett áldozatul a már említett román kori Szent Márton templom. Tulajdonképpen az előkert és a park ekkor nyerte el mai képét. Tervének másik alapelve volt, hogy a *gazdasági udvart távolabbra* kell helyezni, a park sík területét kisebb-nagyobb *dombokkal* kell megtörni és *mesterséges tavat* is létre kell hozni. Terve annyira megelőzte korát, és oly jellemző az angolkert építésének virágkorára, hogy azt ma is tanítják az angol egyetemeken.

A növényzet telepítésekor az *idős fákat* igyekezett tervébe belefoglalni, illetve azokat átültetni. Ennek során megismerte és leírta az idős fák átültetésének „magyar módját”. Ez abból állt, hogy kora tavasszal a körülásott gyökereket vízzel öntözték. Az ráfagyott, így a fát talajjal együtt, viszonylag kis gyökérkárosodással el lehetett szállítani új helyére. Nyolc-kilenc méter magas fákkal tették ezt, ami nagyon igényes és nehéz fizikai munkát jelentett. Az angol szakember jobban bízott a vesszőkkel és hálókkel való körülfonásban, mert így a kisebb gyökerek nem fagytak el.

A kastély tölgyfakockával kirakott kapualjától a „Francia-kerten” keresztül; majd a park főtengelyében többszázéves kocsányos tölgyek (*Quercus robur* L.), kocsánytalan tölgy [*Q. petraea* (Mattuschka) *Lieblein*], magyar tölgy (*Q. farnetto* Ten.), kislevelű hársak (*Tilia cordata* Mill.), nagylevelű hársak (*T. platyphyllos* Scop), szádokfa (*T. argentea* Desf.) közt vezetett a család magánútja a „Bécsi kapun” át a „Vadgesztenye – alléeig”. Onnan délre fordulva a Fenékpusztai majorba telepített világhírű méneshöz 6 kilométer hosszú fekete fenyő (*Pinus nigra* Arn.)-alléen jutottak el. A „Fekete fenyő-allée” nagyobb részt megmaradt, 1958 óta megyei védettséget élvez.

Az angolpark fénykorában (1887–1945) 42 hektáron terült el. A hozzá- és meg nem értés következtében napjainkig 7,2 hektárra zsugorodott. Sok nagyértékű fát és bokrot vágta ki a park nyugati felén, de másutt is. Így pl. 1973-ban a Milner H. E. által tervezett (1885) szökőkutas franciakert nyírott tiszafáit irtották ki. A megmaradt parkrészletben is leromlott a faállomány, azokat gyomfák és élősködők (fagyöngy – *Viscum album* L., fakín – *Loranthus europaeus* Jacq.) verték fel. Nem talált védelemre a park a helyi vezetőik körében sem. Legutoljára 1986-ban, útépités során vágta ki mintegy nyolcvan, eredetileg az angolparkhoz tartozó fát.

A park kezelője ma a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum. A gyomtalanítás és a hiányzó fák, cserjék beültetése 1971-ben indulhatott meg. Több mint 10 millió forint értékű kertrekonstrukció történt.

A kiállításból távozó látogatók általában a park felőli kapun, a lakóudvar felé távoznak, hogy a **parkot** is megtekintsék. Az odavezető főút két oldalán egy-egy gyeptükrös teszi áttekinthetővé a lakóudvart, és vezeti tekintetünket a szimmetrikus elrendezésű, szökőkutakkal díszített franciakertre. Itt a gyeppet a tiszafa arany változata

(*Taxus baccata* L. var. *aurea*) díszíti. Nevét a fiatal levelek aranyárgás színe sugallta.

A franciakert külső útívét elhagyva először a széles főutat érjük el, amelyet a már említett Ny-i kapuig tölgyek, hársak és juharok szegélyeztek. Jobb oldalon a fásor sarokfáit örökzöld bokorcsoport (puszpáng – *Buxus sempervirens* L., babérmeggy – *Laurocerasus officinalis* Roem., örökzöld bangita – *Viburnum rhytidophyllum* Hemsl.) helyettesíti. Szerencsés megoldás ez, mert távolabbról a park mélyébe láthatunk.

Sétánkat az örökzöld csoport mellett a gyöngykavicsösvényen folytatjuk. Szemben, a két mesterséges dombnyúlvány hajlatában látszik az *Ybl Miklós* tervezte kocsiszín és istálló. Restaurálása és megfelelő hasznosítása a közelebbi idők feladata.

A kavicsösvény bal oldalán virginiai boróka (*Juniperus virginiana* L.) terpedő ágai hajlanak az útra. A partszegélyen törpefenyő (*Pinus montana* Mill.) és japán madárbirs (*Cotoneaster horizontalis* Decne.) díszlik. Mellettük kis sziklakertet találunk amerikai ligetszépével (*Oenothera missouriensis* Sims.), amely csaknem egész nyáron nyílik.

Az út másik oldalán feketefenyő- és erdefenyő- (*Pinus silvestris* L.) csoport alatt madáretető van. A természetes anyagból készült etetőket a madarak szívesebben keresik fel. Itt dr. Keve András ornitológusra emlékezünk, aki 1945-től folyamatosan figyelte a park madárvilágát. Összesen 36 fészkelő fajt jegyzett fel; közöttük nagyon sok a védett faj.

A szimmetriát egy kis mesterséges tó oldja fel. Talán ezen a helyen volt Festetics György híres teknősbéka (*Emys orbicularis*)-telepe, amelyben étkezési célra nevelték a teknőcöket. Hajdan mellette volt az éticsiga (*Helix pomatia*)-telep is, amelyben szintén az asztal számára tenyésztettek. E tóba egész évben pompázó vízinövényeket, főleg különböző színű tavorózsákat telepítünk.

A tó előtt, a már említett fenyőktől nem messze atlanti cédrust (*Cedrus atlantica* Manetti) látunk. Vele szemben az út másik oldalán levendula (*Lavandula spica* L.) csoportja kéklik.

A tó mellől jól látszik a főút déli peremén álló kocsányos vagy mocsári tölgy (*Quercus robur* L.). Ez a kert legidősebb fája, legalább 400 éves. Vele szemben a híd déli végénél a kocsányos tölgy jegenye alakjának (*f. fastigiata*) évszázados példánya áll. A híd másik végénél japán

akác (*Sophora japonica* L.) mellett babérmeggy örökzöld bokra zöldell. A tó végében mesterséges vízcsergő pótolja az elpárolgó vizet. Hajlata mögött a park egyik legértékesebb fája, a kínai páfrányfenyő (*Ginkgo biloba* L.) közel 200 éves példánya áll. Másik két idős példánnyal együtt a kertbe még Festetics György idejében, *Kitaibel Pál* segítségével került. E lombhullató fenyőtől nem messze a boglárka cserje (*Kerria japonica* (L.) DC.) csoportjának sárga virága hívja fel a figyelmet. A mellette látható fenyőcsoportból két jól fejlett atlanti cédrus emelkedik ki. A csoport egyik oldalán vérbükk (*Fagus silvatica* L. *f. cuprea*), a másik oldalán a kocsányos tölgy szeldelt levelű alakját (*f. pectinata*) találjuk.

Az úton tovább haladva egy kevert tölgyes csoporton megyünk keresztül, ahol bal oldalon közönséges bükk szomorú alakját (*Fagus silvatica* L. *f. pagnyensis*) találjuk. A visszaforduló út mentén kínai selyemfenyő (*Pinus griffithii* Mc. Clelland) áll. A másik oldal fügebokra (*Ficus caryca* L.) után tatárjuhar (*Acer tatarica* L.) fácskáját szemlélhetjük. Nekünk magyaroknak jól kell ismernünk e növényt, hiszen mindig abban a ligetes-sztyepp övezetben vándoroltunk, amelyre e növény jellemző. Az út mellett a nagylevelű császárfát [*Paulownia tomentosa* (Thunb.) Steud] csodálhatjuk: tavasszal illatos virágáért, később bugában álló terméseiért. Az út másik oldalán a tatárjuharból és japán juharokból (*Acer palmatum* Thunb.) álló bokorcsoport egész évben színes foltja a parknak. A közelben szomorú virágos kőris (*Fraxinus ornus* L. *f. pendula*) díszlik.

Figyelmünket a park egyik legnagyobb fája, a keleti platanfa (*Platanus orientalis* L.) köti le. Gyorsan növekvő fa ez. Milner H. E. telepítésével került erre a helyre. Az oroszlanos kutat *Klieber József* bécsi szobrász tervezte. Mellette tiszafa és magyal (*Ilex aquifolium* L.) csoportja zöldell. Az újkőkori erdőkben honos volt az utóbbi, amelyet a lehülő éghajlat szorított délre. A kúttól északkeletre másik idős kínai páfrányfenyő fát találunk, s mellette az eleven kövületnek számító tulipánfa (*Liriodendron tulipifera* L.) nyitja júniusban zöldessárga-narancssárga virágait. A tisztás közepén az amerikai vasfa [*Gymnocladus dioica* (L.) K. Koch] fiatal példánya került a kiöregedett fa helyére.

A könyvtárszárnny DK-i sarkán áll a park legszebb kínai páfrány- vagy legyezőfenyője. A fát ültető Festetics György annyira büszke volt szerzeményére, hogy névjegyére is rárajzoltatta (lásd a 10. képet). Nem messze tőle

a kocsányos tölgy jegenye változatának olyan alakját találjuk, melynek ágai mindig csavarodottak (*f. contorta*).

A park déli fala mögött volt a család **kertészete**. Benne a 3 műemlék üvegház és a pálmaház öntöttvas szerkezetét *H. Cels* tervezte, Párizsban. A vas alkatrészek pedig úgy tűnik, Eiffel műhelyében készültek. A kertben létesül a Balaton és környékének fűvészkertje.

Az **előkert** növényei közül kiemelkedő értékű a főbejárat előtt álló két szomorú japánakác (*Sophora japonica* L. *f. pendula*) idős példánya. Ugyanitt, az út melletti szegé-

lyen négy tiszafabokor díszlik. A félköríves utat bokréta-fák (*Aesculus hippocastanum*, *A. carnea* Hayne, *A. pavía* L.) zárják le. A fiatal törökmogyoró (*Corylus colurna* L.) fája gyors fejlődése miatt hamarosan az előkert dísze lesz. A mesterséges dombon feketefenyők, keleti ostorfák (*Celtis australis* L.) és juharok képeznek zöld függönyt.

A „Budapest” fantázianevű új tulipánváltozat ezer hagymáját a holland királyi nagykövet 1986-ban ajándékozta a Festetics kastélynak. A kastély főbejáratához vezető út jobb és bal oldalán díszlik.

75A93 +

